

HISTORIA 33

ZNANSTVENA ZBIRKA

ODDELKA ZA ZGODOVINO FILOZOFSKE FAKULTETE UNIVERZE V LJUBLJANI

**Življenje ob meji:
Rogaška Slatina in Obsotelje kot
jugovzhodna meja nemškega rajha
(1941–1945)**

Peter Mikša in Matija Zorn

Ljubljana 2020

Življenje ob meji: Rogaška Slatina in Obsotelje kot jugovzhodna meja nemškega rajha (1941–1945)

Zbirka Historia; 33

ISSN 1408-3957 (Tiskana izd.) in ISSN 2712-388X (Spletna izd.)

Avtorja: Peter Mikša, Matija Zorn

Urednik zbirke: Bojan Balkovec

Recenzenta: Blaž Repe, Tomaž Pavlin

Lektoriranje besedil v slovenskem jeziku: Aleksandra Repe

Prevod povzetka v angleški jezik: Sašo Braz, Furocat d. o. o.

Kartografi: Rok Ciglič, Manca Volk Bahun, Matija Zorn

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Izdal: Oddelek za zgodovino

Za založbo: Roman Kuhar, dekan Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Tehnično urejanje in prelom: Jure Preglau

Tisk: Birografika Bori, d. o. o.

Ljubljana, 2020

Prva izdaja

Naklada: 200 izvodov

Cena: 12,90 EUR

To delo je ponujeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva-Deljenje pod enakimi pogoji 4.0 Mednarodna licenca (izjema so fotografije). / This work is licensed under a Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (except photographs).

Knjiga je izšla s podporo Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

Publikacija temelji na raziskovalnem projektu *Napravite mi to deželo nemško ... italijansko ... madžarsko ... hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva (J6-8248)* ter raziskovalnih programih *Slovenska zgodovina (P6-0235)* in *Geografija Slovenije (P6-0101)*, ki jih financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. .

Prva e-izdaja. Publikacija je v digitalni obliki prosto dostopna na <https://e-knjige.ff.uni-lj.si/>

DOI: 10.4312/9789610603139

Katalogna zapisa o publikaciji (CIP) pripravili v
Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

Tiskana knjiga
COBISS.SI-ID=304767232
ISBN 978-961-06-0315-3

E-knjiga
COBISS.SI-ID=304758272
ISBN 978-961-06-0313-9 (pdf)

Kazalo

Predgovor	5
Uvod	7
Razdelitev slovenskega ozemlja in nemška okupacija	11
Nove meje in mejna območja	17
Slovenska Štajerska pod nemško okupacijo	21
Okupacija zgornjega Obsotelja in Rogaške Slatine	25
Neodvisna država Hrvaška in hrvaško-nemška meja	31
Sotla – mejna reka	33
Nemška zasedba občine Hum na Sotli	45
Odprtje mejnih prehodov in vzpostavitev prometa	51
Mejne dovolilnice	55
Označevanje meje	59
Nemško (za)varovanje južne meje	63
Življenje ob meji	69
Smrtne žrtve na meji	75
Utrjevanje južne rajhovske meje leta 1944	79
Kazensko delovno taborišče v Rogaški Slatini	89
Življenje ob meji po vojni	91

Zaključek	93
Viri in literatura	97
Summary	103
Kazalo osebnih imen	105

Predgovor

Današnja meja med Slovenijo in Hrvaško je v bila v času druge svetovne vojne in nemške okupacije del južne meje nemškega rajha. V publikaciji, ki je pred vami, je na podlagi arhivskega gradiva, literature, ustne zgodovine, terenskih raziskav, pa tudi tehnologije daljinskega zaznavanja predstavljen najjužnejši del mejnega območja med Nemčijo in Neodvisno državo Hrvaško (NDH) – Obsotelje. Nemška oblast je mejno območje, ki je bilo zaradi pomembne strateške lege zanjo izjemnega pomena, zavarovala z visoko žičnato ograjo in minkimi polji. Mejo so zastražili tudi z opazovalnimi (stražnimi) stolpi, po letu 1944 pa so vzdolž celotne meje začeli z obsežnimi utrjevalnimi deli. Gradili so strelne jarke, mitralješka gnezda ter bunkerje, ostanke katerih je še danes mogoče videti v pokrajini. Prehajanje meje je bilo mogoče zgolj ob zastraženih mejnih prehodih, kar je za krajevno prebivalstvo, med katerimi je bilo veliko dvolastnikov, predstavljalo veliko težavo v vsakdanjem življenju. Kljub oteženemu prehajanju meje, se je prek Sotle razvilo tihotapstvo. Takšni ilegalni prehodi pa so zaradi min zahtevali prenekatero smrtno žrtev. Mine so bile za krajevno prebivalstvo težava še dlje časa po koncu vojne, ko so še vedno terjale svoj davek. Za partizane pa so mine predstavljale vir oborožitve. Tri četrto stoletja po koncu druge svetovne vojne in odpravi ožičenja ob reki Sotli, se ob isti reki, ki danes predstavlja državno mejo med Hrvaško in Slovenijo, ponovno nahaja žica. Med starejšimi prebivalci, ki se še spomnijo ožičenja med drugo svetovno vojno in ki so nam bili v veliko pomoč pri rekonstrukciji tedanjih razmer, predstavlja ta svojevrsten *déjà-vu*, med ostalimi krajevnimi prebivalci pa vizualizira zgodovinski spomin na takratno ožičenje meje; manjkajo zgolj minka polja in tuji vojaki. V publikaciji se ne ukvarjamo z narodnoosvobodilnim bojem ali ideološko razdvojenostjo slovenske družbe zaradi druge svetovne vojne, temveč nas zanima, kako so ljudje živeli ob ožičeni državni meji med Nemčijo in NDH ter se z njo »spopadali« v vsakdanjem življenju.

Publikacija *Življenje ob meji: Rogaška Slatina in Obsotelje kot jugovzhodna meja nemškega rajha (1941–1945)* je razširjena različica razstave »Rogaška Slatina kot obmejno mesto Tretjega rajha 1941–1945« (sliki 72 in 73), ki je bila aprila 2018 najprej predstavljena v Rogaški Slatini, kasneje pa je gostovala še v Ljubljani, Celju, Mariboru,

Tuju in Zagrebu. Tako razstava kot pričujoča publikacija pa sta rezultat dela na raziskovalnem projektu »Napravite mi to deželo nemško ... italijansko ... madžarsko ... hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznorodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva«, ki ga je skupaj s partnerskimi ustanovami od maja 2017 do aprila 2020 izvajal Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, pod vodstvom prof. dr. Boža Repeta in ga je financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije. Avtorja se zahvaljujeva vsem sodelavcem na projektu za podporo pri nastajanju publikacije, Danielu Siterju za sodelovanje pri pripravi razstave ter študentom Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, ki so izvajali intervjuje ter se udeleževali dela v arhivih in terenskega dela: Tjaši Konovšek, Jerneju Komacu, Danielu Siterju, Marku Berkoviču, Domnu Kavčiču, Tadeju Madjarju, Lei Knez, Maruši Nartnik in Ivanu Smiljaniću.

Hvala Ireni Poharc, Jerneji Ferlež, Robertu Reichu, Naniju Poljancu, Branku Mikši ter Božu Kolarju za slikovno gradivo. Hvala Manci Volk Bahun in dr. Roku Cigliču z Geografskega inštituta Antona Melika ZRC SAZU za pripravo kartografskega gradiva. Posebna zahvala gre Branku Mikši in Ernestu Iviču za njuno dodatno pomoč pri pridobivanju podatkov o življenju ob meji ter možnost uporabe njenega zasebnega slikovnega gradiva. Največja zahvala pa gre seveda pričevalcem. To so bili: Albina Gobec, Mirko Halužan, Jože Hederih, Anton Hosner, Ivan Ivič, Štefka Ivič, Milan Košir, Emil Kranjc, Ela Krumpak, Branko Mikša, Vjekoslav Petek, Marjana Unverdorben in Jože Zbil. Čeprav je med omenjenimi težko izpostaviti posameznika, pa vseeno želiva posebno zahvalo izreči Branku Mikši, katerega družinska zgodba je bila povod za raziskavo.

Peter Mikša* in Matija Zorn**
Ljubljana, 28. 2. 2020

---

* Peter Mikša, dr., docent, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino; peter.miksa@ff.uni-lj.si

** Matija Zorn, dr., znanstveni svetnik, izredni profesor, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Geografski inštitut Antona Melika; matija.zorn@zrc-sazu.si

Uvod

Jugoslavija se je marca 1941 znašla v nezavidljivem položaju. Vojna v Evropi, ki je trajala že od septembra 1939, je povzročila krizo, ki se je odražala v splošnem pomanjkanju ter nemirih tudi v Jugoslaviji. Posledično je oblast, ki se je vedno bolj nagibala k fašistični politiki, poskušala razmere krotiti z zaostrovanjem, uporabo strelnega orožja ob demonstracijah, uvedbo kart za moko in kruh itd.¹ Dodatno je položaj slabšala zunanja politika. Država je ostala brez zaveznikov, imela je zgolj moralno podporo zahodnih držav, medtem ko je bila izpostavljena Hitlerjevemu pritisku. Ta je kneza Pavla prepričal k nujnosti pristopa k trojnemu paktu, do katerega je prišlo 25. marca 1941.² Vest o podpisu je sprožila demonstracije, ki pa niso dosegle cilja. Vojaški udar, razglasitev kralja Petra II. za polnoletnega ter razpustitev namestništva razmer ni izboljšalo. Nasprotno, Jugoslavijo so konec marca, tj. v zadnjih dneh miru, pretresali konflikti, vsesplošna zmeda in občutek strahu pred Nemčijo, ki je že bila odločena kaznovati Jugoslavijo za njeno nezanesljivost in jo napasti.³

Direktivi številka 25 (izdana 27. marca 1941 popoldan), ki je velevala čim hitrejšo in popolno uničenje Jugoslavije, je sledila še direktiva, v kateri je Hitler satelitskim državam zaukazal vojaško vlogo. Šifra za napad (»*Unternehmen 25*«) je bila izdana 30. marca, napad pa naj bi se začel naslednji dan, a je nemško vrhovno vojaško poveljstvo napad preložilo na 6. april 1941. Uradna vojna napoved ni bila Beogradu nikoli dostavljena.⁴

Beograd je doživel uničujoč napad, vlada in kralj sta zapustila državo, ki se ni bila sposobna zoperstaviti napadu ogromnega števila vojakov, tankov in letal. Nemška vojska je s severa prodirala proti Varaždinu, Zagrebu in Karlovcu, italijanska pa proti Ljubljani (slika 1), Kočevju in naprej v Bosno ter ob jadranski obali. Jugoslovanske enote so se najprej branile na obmejnih položajih, nato pa so se – le delno mobilizirane ter neorganizirane – umikale proti notranjosti. V Slovenijo so tako s severa in severovzhoda prodirale nemške enote, z zahoda pa italijanske. Nemčija je že prvi dan zasedla Prekmurje, dva dni

1 Repe, *S puško in knjigo*, 10.

2 Prav tam, 10.

3 Prav tam, 10.

4 Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem: 1941–1945*, 33–34.

Slika 1: Italijanske čete v Ljubljani (junij 1941).

kasneje pa območje do Drave z mesti Maribor, Ptuj (sliki 2 in 3), Ormož in Ljutomer; Italijanom je uspelo podrediti Zgornjesavsko dolino do Jesenic. Šele po prodoru nemške vojske z Madžarske, vključitvijo madžarskih enot ter razglasitvijo Neodvisne države Hrvaške sta nemška in italijanska vojska 11. aprila prodrli v notranjost Slovenije. Slednji so pričakovali hud odpor na utrjenih položajih Rupnikove linije ob jugoslovansko-italijanski meji, a do večjega odpora ni prišlo⁵ – z njimi se je spopadla zgolj enota prostovoljcev, in sicer pri Gozd Martuljku. Posledično je bilo slovensko ozemlje v celoti okupirano do 14. aprila, tri dni kasneje, 17. aprila pa so predstavniki jugoslovanskega vojaškega vrhovnega poveljstva podpisali brezpogojno kapitulacijo (slika 4).⁶

Prvih dni vojne se Jože Hederih, ki je kot otrok živel v Dekmanci ob reki Sotli,⁷ spominja:

*»Spomnim se, ko so prišli Nemci, cesta je bila polna avtomobilov, motorjev, vozov, pešcev. Spremljali so jih nemški avioni. Leteli so tako nizko, da sem se ustrašil, da me bo kakšen zadel v glavo. Iz strahu sem počepnil pri križu, ki je stal na koncu vrta«.*⁸

5 Mikša, Zorn, Rapalska meja, 624.

6 Repe, *S puško in knjigo*, 12

7 Danes naselje v občini Bistrica ob Sotli tik ob Sotli in meji.

8 Intervju z Jožetom Hederihom.

Slika 2: Nemška vojska prečka Dravo čez porušeni most, Ptuj, 1941.

Slika 3: Nemška vojska na Ptuj, 1941.

Slika 4: Zajeti oficirji vojske Kraljevine Jugoslavije odhajajo v ujetništvo, Slovenija, april 1941.

Razdelitev slovenskega ozemlja in nemška okupacija

Slovensko ozemlje so si razdelile Nemčija (prek 10.290 km²), Italija (prek 4620 km²), Madžarska (prek 940 km²) in Neodvisna država Hrvaška (NDH; okrog 12 km²) ter na prisvojenih ozemljih vzpostavile svoje upravne pokrajinske enote (okupacijske cone) (slika 5).

Do razdelitve je prišlo na podlagi meddržavnih pogodb med okupacijskimi državami. Nemčija in Neodvisna država Hrvaška (NDH) sta pogodbo sklenili 13. maja 1941, Italija in NDH pet dni kasneje, Nemčija in Italija pa 8. julija 1941. Pogodbe pa niso sklenile Nemčija in Madžarska ter Madžarska in NDH zaradi Medžimurja, ki ga je zavzela Madžarska.⁹

Nemčija je svoj del zasedenega slovenskega ozemlja razdelila na dve začasni pokrajinski upravni enoti: Spodnjo Štajersko ter Gorenjsko z Mežiško dolino. Sedeža enot sta bila v prvih mesecih v Mariboru (sliki 7 in 8) in na Bledu, nato pa prenesena v Gradec in Celovec.¹⁰ Vodila sta ju šefa civilne uprave (slika 9). Obe upravni enoti so v pričakovanju hitre vključitve v rajh navznoter reorganizirali po nemškem vzoru okrajev in okrožij ter uvedli nemške službe in nemško rasno zakonodajo. Nemška meja z NDH in Italijo (slika 6) je postala južna meja nemškega rajha.

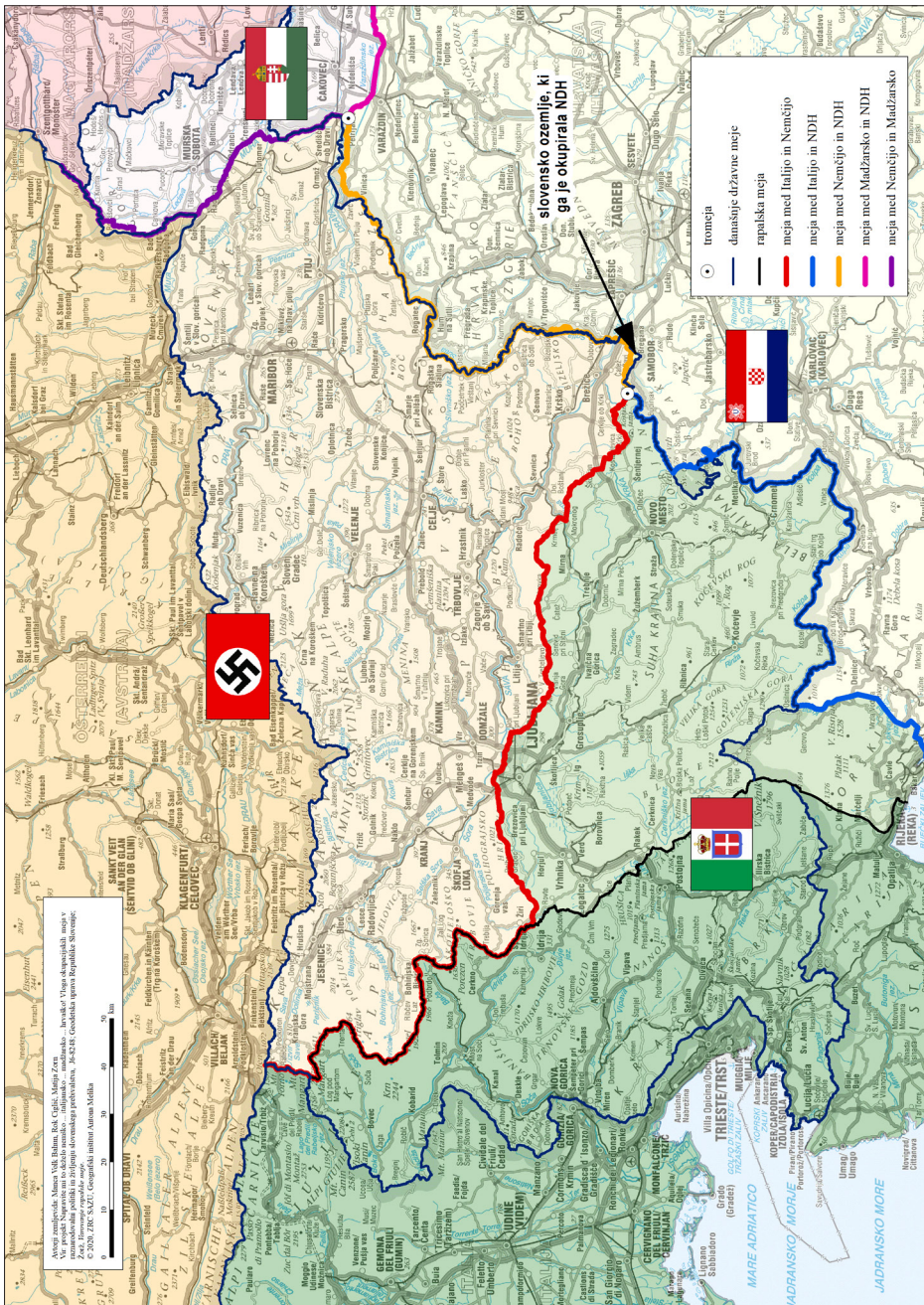
Italija je po napadu okupacijskih sil na Jugoslavijo vzhodno od rapalske meje pridobila večino Dolenjske in Ljubljano z okolico do reke Save. Na novo pridobljenih območjih je ustanovila t. i. Ljubljansko pokrajino, ki je postala del Kraljevine Italije. Kljub temu je ohranila nadzor na rapalski meji.¹¹ Po kapitulaciji Italije leta 1943 je celotno ozemlje sicer formalno ostalo del Mussolinijeve fašistične republike, a je dejansko prešlo pod nemško upravo. Ljubljanska pokrajina je postala del t. i. Operacijske cone za Jadransko primorje s sedežem v Trstu.

Madžarska je potem, ko so ji Nemci predali Prekmurje, uvedla vojaško upravo, ki je bila razdeljena na dva dela in podrejena neposredno Poveljstvu vojaško-upravne skupine

9 Ferenc, *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno*, 72.

10 Repe, *Diplomatsko razkosanje Slovenije med drugo svetovno vojno*, 159.

11 Prav tam, 160.

Slika 5: Razdelitev slovenskega ozemlja med štiri okupacijske države.

Slika 6: Nemški in italijanski vojaki na novi meji.

južne armade, sprva s sedežem v Subotici in nato v Novem Sadu. Že avgusta 1941 so vojaško upravo zamenjali s civilno ter pričeli proces vključevanja ozemlja v madžarsko državo. Prekmurje so razdelili med dva okraja: Železna županija in županija Zala, tako kot je bilo to v času Avstro-Ogrske.¹²

NDH je nastal neposredno po začetku druge svetovne vojne približno na območju današnjih Hrvaške ter Bosne in Hercegovine, pa tudi manjšega dela Srbije. Pod njeno oblastjo se je leta 1941 znašlo pet slovenskih naselij, in sicer: Bregansko selo (današnja Slovenska vas), Nova vas pri Bregani (današnja Nova vas pri Mokricah), Jesenice na Dolenjskem, Obrežje in Čedem. Vasi obsegajo ozemlje približno 12 km², na katerem je živelo okoli 800 prebivalcev.¹³

¹² Prav tam, 160.

¹³ Repe, Zorn, Ajlec, Mikša, *Mejni kamni, bodeča žica, stražni stolpi in minska polja*, 10.

Slika 7: Proslava ob priključitvi slovenske Štajerske Nemčiji na Glavnem trgu v Mariboru. Glavni trg se je že konec aprila 1941 preimenoval v *Adolf Hitler Platz*.

Slika 8: Adolf Hitler na ogledu porušenega dravskega mostu v Mariboru, 26. aprila 1941.¹⁴

14 V literaturi se zmotno omenja, da je Hitler znani stavek »*Napravite mi to deželo zopet nemško*« izrekel v svojem govoru z balkona mariborske mestne hiše 26. aprila 1941. V resnici je to – glede na govor šefa civilne uprave Štajerske Siegfrieda Uiberreitherja, ki ga je imel 28. aprila 1941 prav tako na balkonu mariborske mestne hiše – naročil prej. V govoru je Uiberreither dejal, da ga je Hitler naslovil s citatom ob predaji uprave tri tedne pred tem.

Slika 9: Obisk šefa civilne uprave na Spodnjem Štajerskem Siegfrieda Uiberreitherja od 17. do 19. marca 1942, Raka.

Nove meje in mejna območja

Čeprav so se v Sloveniji križali imperialistični interesi tako Nemčije, Italije kot Madžarske, je Hitler sam določil meje med njimi. To je storil še pred napadom na Jugoslavijo, saj je vrhovno poveljstvo nemške vojske že 3. aprila 1941 sporočilo Hitlerjeve splošne smernice za bodočo organizacijo v jugoslovanskem prostoru. Natančneje in dokončno je Hitler razdelil Slovenijo 12. aprila 1941 v posebnih navodilih o razkosanju Jugoslavije. Navodila so določala, da slovensko Štajersko, razširjeno južno od Save z 90 km dolgim in do 15 kilometrskim širokim pasom, in Gorenjsko dobi Nemčija, Prekmurje Madžarska, ostalo slovensko ozemlje pa Italija. Nemški okupator si je tako prisvojil največji in najrodovitnejši del Slovenije, skupno 10.261,09 km², kjer je leta 1931 živelo 798.700 prebivalcev, Italija je dobila 4550,66 km² s 336.279 prebivalci, Madžarska pa 997,54 km² s 102.867 prebivalci. Ta razdelitev Slovenije je v glavnem ostala v veljavi tudi po dveh konferencah »o organizaciji jugoslovanskega prostora«, ki sta bili 18. in 19. aprila 1941 na Dunaju.¹⁵

Po razdelitvi,¹⁶ so nastale nove državne meje. Meje med okupacijskimi območji – skupaj jih je bilo za prek 660 km, od tega skoraj 340 km po današnjih državnih mejah s Hrvaško in Avstrijo ter prek 320 km znotraj današnje Slovenije – znotraj današnje Slovenije niso sledile zgodovinskim, upravnim ali narodnostnim mejam¹⁷ ter so pretrgale stare kulturne in ekonomske vezi med slovenskimi pokrajinami.¹⁸

Z novo mejo se je meja nemškega rajha premaknila na vzhodno mejo današnje Slovenije oziroma jugovzhodno mejo nekdanje avstrijske dežele Štajerske, kjer je mejila na novoustanovljeno neodvisno državo Hrvaško (NDH). V južnem delu je bila meja vzpostavljena v porečje Sotle (Obsotelju).¹⁹

15 Ferenc, *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945*, 139.

16 Repe, Zorn, Ajlec, Mikša. *Mejni kamni, bodeča žica, stražni stolpi in minska polja*, 10.

17 Rezultati projekta »Napravite mi to deželo nemško ... italijansko ... madžarsko ... hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva« (J6-8248).

18 Celar, *Slovenija in njene meje*, 37.

19 Natek, Posotelje, 168.

Okupatorji so na osvojenih ozemljih vpeljali svoje pravno in politično upravo (slika 11). Na terenu so nove razmejitve določile meddržavne komisije (slika 10), in sicer do jeseni leta 1941.²⁰ Zanimivo pa je dejstvo, da z razdelitvijo slovenskega ozemlja niso bili zadovoljni ne Madžari, ne Italjani in ne Nemci.²¹ Kot glavno vodilo za razkosanje Jugoslavije so veljale Hitlerjeve smernice (podane 3. aprila in objavljene 12. aprila 1941), ki so jih utrdili še z nadaljnjimi pogodbami.²²

Slika 10: Nemško-italijanska razmejitvena komisija v Raki na Dolenjskem.

Z zasedbo slovenskega etničnega ozemlja so bila leta 1941 na Slovenskem štiri različna mejna območja in meje (slika 5): meja med Nemčijo in Madžarsko, meja med Nemčijo in NDH, meja med Italijo in Nemčijo ter meja med Italijo in NDH. Izmed teh meja se je do danes ohranila zgolj meja s Hrvaško, ki pa je slonela na starejših razmejitvah.²³

Mejni režim se je na mejah razlikoval, posledično pa tudi življenje ob njih. Nekatere meje so bile neprimerno bolj utrjene kot druge, saj so imele minska polja, žične ovire, bunkerje itd. Mnogokrat so v bližini meje podrli vse stavbe in izsekali gozd, s čimer so omogočili širši nadzor. Meje je utrjevalo predvsem krajevno prebivalstvo, kar so dosegli z uporabo prisilnega dela.

20 Celar, *Slovenija in njene meje*, 37.

21 Prav tam, 37.

22 Colić, *Takozvana Nezavisna država Hrvatska*, 115.

23 Rezultati projekta »Napravite mi to deželo nemško ... italijansko ... madžarsko ... hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva« (J6-8248).

Slika 11: Heinrich Himmler, šef SS (vanjo sta spadali tudi tajna policija Gestapo in varnostna služba), je večkrat obiskal Spodnjo Štajersko in tudi Maribor (na sliki).²⁴

24 18. aprila 1941 je v Mariboru podpisal Smernice za izselitev tujerodnih elementov iz Spodnje Štajerske. V njih je ukazal, da mora policija vse prebivalce rasno pregledati, politično oceniti ter izgnati vse Nemcem sovražne ljudi, zlasti slovenske izobražence, vse priseljence po 1. 1. 1914, celotno prebivalstvo z obmejnega pasu ob Savi in Sotli, vse, ki se ne bi včlanili v nemško društvo Štajerska domovinska zveza. Sledil je ukaz o ustanovitvi štaba za preselitev v Mariboru ter taborišč v mariborski meljski vojašnici in v trapistovskem samostanu na gradu Rajhenburg pri Brestanici.

Slovenska Štajerska pod nemško okupacijo

Po razdelitvi slovenskega ozemlja so bile celotna slovenska Štajerska ter severovzhodni del Dolenjske z Zasavjem in Posavjem vključene v nemško teritorialno-upravno enoto Spodnja Štajerska (*Untersteiermark*, nekaj časa imenovana tudi *Unterland* oziroma *Südsteiermark*) (preglednica 1). K območju je pripadel tudi manjši del (štiri vasi) na zahodu Prekmurja. Za načelnika civilne uprave (*Chef der Zivilverwaltung*) je bil imenovan pokrajinska vodja (*Gauleiter*) NSDAP Štajerske, ki je bil hkrati državni namestnik (*Reichsstatthalter*). Podrejeni so mu bili okrajni politični komisarji, ki so prišli iz Avstrije in bili nacistično usmerjeni.²⁵

Slika 12: Proslava obletnice okupacije Maribora, zborovanje na Glavnem trgu (Adolf Hitler Platz), Maribor, 12. april 1942.

25 Ferenc, Okupacijski sistemi na Slovenskem, 59–62.

Na Spodnjem Štajerskem je bila 14. aprila 1941 vzpostavljena začasna civilna uprava, katere načelnik je postal Siegfried Uiberreither (slika 9) z akcijskim štabom v Gradcu. Sledila je upravna delitev območja ter njegova priprava na priključitev rajhu. K temu naj bi pripomogli množičen izgon Slovencev (slika 13), kolonizacija Nemcev ter popolno ponemčenje ostalega prebivalstva. Na podlagi rasne ocene ter primernosti za ponemčenje so veliko prebivalcev predvideli za izselitev v Nemčijo, Srbijo in na Hrvaško. To je vodil preselitveni štab v Mariboru s pomočjo nekaterih preselitvenih taborišč, na primer Rajhenburg.²⁶

Preglednica 1: Od julija 1941 je bila Spodnja (slovenska) Štajerska razdeljena na pet podeželskih (*Landkreis*) in mestno okrožje (Maribor; *Stadtkreis*), Ljutomerski okraj pa so v upravnem pogledu priključili okrožju Radgona na avstrijskem Štajerskem. Okrožja so vodili politični komisarji, ki so se februarja 1942 preimenovali v deželne svetnike, politični komisar mesta Maribor pa v velikega župana.²⁷

Okrožje (slovensko ime)	Okrožje (nemško ime)	Število občin v okrožju
Maribor mesto	Marburg an der Drau (Stadtkreis)	-
Maribor podeželje	Marburg an der Drau (Landkreis)	44
Celje	Cilli (Landkreis)	32
Ptuj	Pettau (Landkreis)	38
Brežice	Rann (Landkreis)	27
Trbovlje	Trifail (Landkreis)	10
Ljutomer (kasneje Gornja Radgona)	Luttenberg (kasneje Oberradkersburg) (Landkreis)	11

Z uveljavitvijo nacističnega reda so začeli veljati rasni in drugi povezani zakoni. Spomladi 1942 je bila uvedena vojaška obveznost in s tem prisilna mobilizacija v *Wehrmacht* (sliki 14 in 15). Ukinjala so se slovenska društva in organizacije, prihajalo je do zaplembe premoženja. Na vseh ravneh so skušali preprečiti uporabo slovenskega jezika – načrtovali so namreč, da bi v roku štirih let vsi govorili nemško. Prepovedali so slovenski tisk, uničevali knjige, uvedli obvezne tečaje nemščine, ki je prevladala tudi v izobraževalnem sistemu (slika 16), in spreminjali krajevna imena. Tiste, ki so ocenili kot bolj primerne za ponemčenje, so (prisilno) vključili v nemške organizacije, na primer Štajerska domovinska zveza, ki je imela tudi oborožene strukture – *Webrmannschaft*. Kljub vsem ukrepom pa zaradi težav in odpora Spodnja Štajerska ni bila nikoli formalnopravno priključena tretjemu rajhu.²⁸

26 Ferenc, Tragedija Slovencev na izselitvenem območju ob Savi in Sotli, 401–402.

27 Žnidarič, Okupacijska uprava v slovenski Štajerski leta 1941, 38–42.

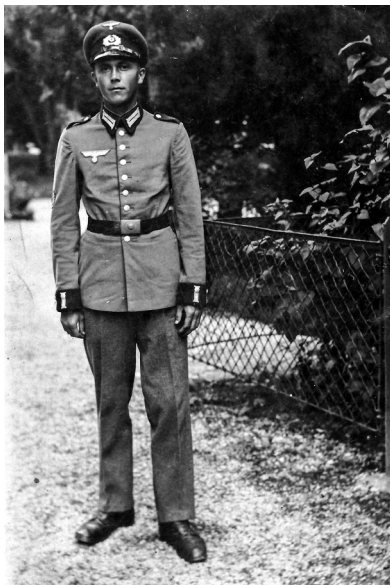
28 Ferenc, Aneksionistična in raznarodovalna politika okupatorjev v Sloveniji, 100–101.

Slika 13: Izgon Slovencev iz brežiškega okrožja – izgnanci na poti na postajo, 9. november 1941.

Slika 14: Mobiliziranci v nemško vojsko na celjski železniški postaji.

Slika 15: Anton Belcer, rojen leta 1923, je bil med prvimi mobiliziranci na Spodnjem Štajerskem.²⁹

Slika 16: Izkaz iz nemške šole v Sv. Križu pri Rogaški Slatini – platnica in prva notranja stran.

29 V nemško kopensko vojsko (*Heer*) je bil vpoklican julija 1942, ko je okupator začel vpoklic prvega letnika (tj. 1923). V nasprotju z odredbo o pošiljanju tega letnika najprej v delovno službo in šele nato v *Wehrmacht* je bil Belcer poslan neposredno na fronto. Boril se je v tankovski enoti na Finskem in Norveškem, kjer so ga zajeli Angleži. V bojih je utrpel hude ozeblinje nog, zaradi česar so mu amputirali dva prsta na nogi.

Okupacija zgornjega Obsotelja in Rogaške Slatine

V okrožju Celje je bilo 32 občin (preglednica 1), od tega štiri v zgornjem Obsotelju:³⁰ Rohitsch (Rogatec), Rohitsch – Sauerbrunn (Rogaška Slatina), Bärenthal (Sv. Peter na Medvedjem selu) in Windischlandsberg (Podčetrtek). Območje se je začetnim bombnim napadom 6. aprila 1941 izognilo. Začetne tarče so bila vojaška letališča pri Ljubljani, Brežicah in Zagrebu. Razmere so se spremenile, ko je bila nemška vojska obveščena o premostitvi okrožnega poveljstva Dravske divizije v Slatinski dom v Rogaški Slatini. Posledično je 9. aprila nad Rogaško Slatino odvrгла več bomb. Dve sta padli v bližino Slatinskega doma, ena pa pri hiši Regine Čonč. Smrtnih žrtev in poškodovanih ni bilo.³¹ 11. aprila zgodaj zjutraj so se enote nemškega 51. armadnega korpusa prebile iz smeri Poljčan prek prelaza Pečica do pomembnega vozlišča na Podplatu, kjer so uredili štab. Del enot je nadaljeval pot proti Rogaški Slatini, Đurmancu in Zagrebu, del pa proti Mestinju in Brežicam.

Medtem ko so se proti Rogaški Slatini valile kolone nemške vojske, so se v zdravilišču (slika 17) pripravljali na prevzem oblasti. Kulturbundovska trojica – Gustav Učesanek, Ludvik Brežinšek in Herman Neckermann – je 12. aprila 1941 v imenu vseh slatinskih Nemcev (*volksdeutscherjev*) zasegla občinsko upravo in čakala na nemškega župana (*Amtsbürgermeister*). Za vodenje občine je bil določen ustanovitelj in predsednik tamkajšnjega Kulturbunda (*Schwäbisch-Deutscher Kulturbund*, Švabsko-nemška kulturna zveza – organizacija nemške manjšine v Kraljevini Jugoslaviji), Herbert Miglitsch. 14. aprila je kot *Ortsgruppenführer* v Občinskem domu v Rogaški Slatini prevzel upravljanje občine. Pri vodenju so mu pomagali tajnik, pomočnik in strojepisec. Miglitschev prevzem občinskega urada je sovpadal s Hitlerjevim poveljem o začetku izvajanja nemške civilne uprave na zasedenih ozemljih v Sloveniji.³²

30 Obsotelje, tudi Posotelje se na slovenski strani meje širi prek petih naravnogeografskih enot: Boča in Maclja (povirje Sotle v ožjem smislu) na severu, Zgornjesotelskega gričevja (zgornji tok Sotle), Srednjesotelskega gričevja (srednji tok Sotle, pod sotočjem z Mestinjščico) ter Bizeljskega gričevja in Krške ravni (spodnji tok Sotle) na jugu. (Perko, *Geografija slovensko-hrvaške meje*). Zgornje Obsotelje zajema prvi dve območji (Natek, Posotelje, 168.)

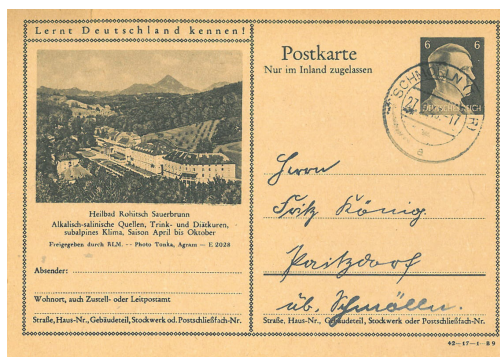
31 Intervju z Jožetom Plemenitašem.

32 Šolska kronika Osnovne šole I. v Rogaški Slatini (1898–1958), Kronika za čas od 6. 4. 1941 do 9. maja 1945, 9.

Slika 17: Rogaška Slatina z zdraviliškim parkom. Razglednica je nastala nekaj let pred začetkom druge svetovne vojne.

16. aprila so v Rogaško Slatino (slika 18) prispeli tudi oboroženi oddelki SA (*Sturmabteilung*; paravojaška organizacija pod okriljem stranke NSDAP), NSSK (Nacionalsocialistični motorizirani korpus) in tajna državna policija (Gestapo). Del enot se je namestil v Hotelu Triglav pod Janino, del pa na gestapovskem sedežu v Občinskem domu. V obeh poslopih so bili tudi zaporji in mučilnice (slika 19). Gestapo je imel svoje pisarne tudi v Ljubljanskem in Slovenskem domu. SA si je za sedež delovanja izbral Hotel Erzherzog Johann (današnji Aleksander), ki je zaradi razgleda nudil najboljši nadzor nad zdraviliščem. Tu je v času okupacije slatinski SA vodil šolo za usposabljanje poveljniških kadrov slovenskega vermanshafta (oborožene veje Štajerske domovinske zveze) (sliki 20 in 21); organizirani so bili različni tečajji ter tekmovanja za vodje in namestnike vodij (podvodje).³³

Slika 18: Razglednica, poslana iz Rogaške Slatine septembra 1943.

33 ARS, AS 1827, Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, šk. 10, Kronika šolskega okoliša Rogaška Slatina, 1.

Gemeinde - Sauerbrunn.Schutzhäftlinge und abgeschobene Personen:

Oreschnigg Josef : Kaplan in Sauerbrunn 16.2.1908 in Laufen, Untersteiermark geb. Rohitsch-Sauerbrunn zustg., Hlg. Kreuz Pfarrhof wohnhaft gewesen, wurde als ~~BEI~~ Schutzhäftling nach Marburg abgegeben.

Kurbus Mira : Postbeamtin 16.9.1899 in Schleinitz bei Cilli geboren, Hlg. Kreuz, Gmd. Rohitsch-Sauerbrunn wohnhaft gewesen, wurde abgeschoben.

Piskernik Paula : Beamtin, 3.1.1903 in Eisenkappel, Kreis Völkermarkt, Kärnten geboren, nach Sauerbrunn zust. in Sauerbrunn wohnhaft gewesen, wurde abgeschoben.

Snoj Vinko : Ökonom, 15.7.1913 in Sagor a.d. Save geboren in Sauerbrunn Nr. 37 wohnhaft gewesen wurde abgeschoben.

Vrbič Mira : Buchhalterin 2.11.1899 in Soderschitz, Bez. Gottschee geboren, Sauerbrunn Triesterheim wohnhaft gewesen, wurde abgeschoben.

Hočewa Ilka Josef : Gemeindegemeinderat in Sauerbrunn, abgeschoben

Hočewa Ilka : "-" Gattin 3.6.1919 Laibach geboren, Sauerbrunn Nr. 113 wohnhaft gewesen, wurde abgeschoben

Bodjaversek Albin : Lehrer in Sauerbrunn, wurde abgeschoben

"-" Minka : "-" Gattin 10.8.1905 in Pristowa, Kreis St. Marein Sauerbrunn Nr. 113 wohnhaft gewesen, wurde abgeschoben.

"-" Albin : 11.2.1936 Cilli geboren Sohn des Vorgenannten

Predan Rudolf : Oberlehrer in Sauerbrunn, wurde abgeschoben

Munda Josef Dr. : Arzt in Sauerbrunn, wurde abgeschoben.

Perger Johann : Beamter der Kuranstalt, wurde abgeschoben

"-" Aloisia : 16.5.1893 Rann geboren, Sauerbrunn Nr. 26 wohnhaft gewesen wurde abgeschoben

"-" Tardina : 8.2.1919 in Saletz bei Cilli geboren, Tochter

"-" Vera : 9.3.1925 Sauerbrunn geboren, und Enkelkind

Tuschanka Sag : 6 Jahre alt alle abgeschoben,

Sametz Ignatz : Beamter der Kuranstalt abgeschoben,

Matanič Anton : Hausbesitzer in Sauerbrunn wurde abgeschoben

"-" Anna : 9.8.1889 in Kapellen bei Rann geboren, Frieseus gattin, Sauerbrunn Nr. 1 wohnhaft gewesen, und deren Kinder:

"-" Anna : 20.12.1927 geboren,

"-" Rosalia : 17.5.1929 "-" alle abgeschoben,

Bresinčak Mirko : Elektriker in Sauerbrunn, abgeschoben, ben

Cepuder Alfons : Kreisrichter aus Cilli, Schutzhäftling u abgeschoben

Trofenik Josef : Beamter des Wohnungsamtes samt Frau

Kušner Alois : Bauer aus Prelasko wurde als Schutzhäftling nach Cilli überstellt

Slavič Johann : Pfarrer aus Kostreinitz 10.8.1888 geb. wurde als Schutzhäftling nach Marburg überstellt.

Mavrič Martin : 9.10.1900 geb. war Schutzhäftling wurde aber entlassen.

Kit Maria : 14.10.1891 geb. Arbeitslehrerin war in Schutzhaft wurde aber entlassen.

Sauerbrunn, am 3. Juni 1941

M. Hoffmayer, M. Progg.

Slika 19: Seznam aretiranih in izgnanih oseb na območju občine Rogoška Slatina.

Slika 20: Na tečaju »SA Gruppenschule« v Rogaški Slatini.

Slika 21: Člane SA z Gorenjske so od septembra 1941 pošiljali na tečaje »SA Gruppenschule« v Rogaško Slatino.

Nasproti občinske stavbe je bil v Vili Čonč sedež krajevne skupine Štajerske domovinske zveze, ki ji je predsedoval župan Miglitsch in je skrbel za popolno ponemčenje Slatinčanov. Ko so se Slatinčani prijavljali v zvezo, so morali najprej predložiti izjavo o arijskem poreklu staršev in starih staršev. Na podlagi posebnih rasnih pregledov, ki so se izvajali v podaljšku lekarniške stavbe (pred vojno Tržaški dom) nasproti Hotela Pošta, so pridobili rasno-politične ocene. Od konca maja do konca junija 1941 ni nihče iz šmarškega okraja (sedeš v Šmarju pri Jelšah), ki mu je pripadala tudi občina Rogaška Slatina, prejel najboljše ocene, največ pa jih je bilo uvrščenih v tretjo rasno skupino od štirih

(četrti je bila najnižja).³⁴ Prijave niso bile prostovoljne, saj so imeli prebivalci zgolj dve možnosti: vključitev v zvezo, pri čemer so lahko upali na morebitno preprečenje izгона ali pa ječo oziroma takojšnje deportacijo.³⁵

Poleg železniške postaje je bil kmalu po prevzemu oblasti ustanovljen posebni delovni urad (*Arbeitsamt*), kjer so beležili statistiko delovne sile v Rogaški Slatini. Po uvedbi splošne delovne obveznosti spomladi 1942 so morali delovni mobiliziranci v tem uradu pridobiti delovno vizo in ustrezne papirje za svoje potovanje v osrčje rajha.³⁶ V Marijinem domu na današnji Stritarjevi ulici je bilo nameščeno osebje gozdne uprave.

**Der Bürgermeister
der Gemeinde Rogitzsch-Sauerbrunn
Landkreis Gilt**

Rogitzsch-Sauerbrunn, den 13. 10. 1941

Ref: 1279/41
Bei Kartverträgen für Gegenstand u. Ref. angeben

Gegenstand: Militäreingartierung.

An den
pol. Kommissar des Landkreises in
G I L L I .

In Erledigung Ihrer Zuschrift vom 6. September 41. Zahl 6-008 kann ich Ihnen nach der am 11. d.M. stattgefundenen Eingartierung folgendes berichten:

Wie uns von der Dienststelle Feldpostnummer 38.587 berichtet wird hat die Dienststelle Feldpostnr. 37799 mit ihren unterstellten Dienststellen Feldpostnummer 38.587 und Feldpostnummer 05409 nachstehende Unterkünfte bezogen:

1. Grazerheim als Dienststellengebäude.
2. Neue Schweizerei als Unterkunft für Uffz. Mannschaft mit Truppenküche.
3. Als Offz. und Beamtenunterkünfte das 3. und 2. halbe Stockwerk (25 Zimmer) im Hotel Steirerhof.
4. Die Kurhausgaragen zur Unterbringung der Pkw. und Lkw.

Im ganzen sind untergebracht 72 Mann, 27 Offiziere und 22 Kraftwagen.

Heil Hitler!
Der Bürgermeister: *Murighim*

Slika 22: Poročilo o nastanitvi vojaškega in uradniškega osebja v Rogaški Slatini.³⁷

34 Ferenc, Nemška okupacija, 268–270.

35 Prav tam, 270.

36 Intervju z Jožetom Plemenitašem.

37 Herbet Miglitsch, nemški župan Rogaške Slatine, je 13. oktobra 1941 poročal, da v zdravilišču biva 72 vojakov in 27 oficirjev. Na razpolago jim je bilo 22 motornih vozil, parkiranih v garažah Zdraviliškega doma. V Novi Švicariji so bivali nemški podoficirji in pripadajoče kuharsko osebje, oficirjem in uradnikom pa je bilo namenjeno 25 sob v drugem in tretjem nadstropju Hotela Štajerski dvor (pred nemško zasedbo Jugoslovanski kralj). V Ljubljanskem domu so bile vzpostavljene različne uradniške pisarne. Drugi nastanitveni prostori zdravilišča, ki je med drugim razpolagalo z nočnim kopališčem, pekarno in lastnim gledališčem oziroma kinodvorano, so bili namenjeni izbranim gostom iz okupiranih dežel tretjega rajha.

Po prihodu v Rogaško Slatino je okupator izvedel celovito prenovu upravne oblasti, ustanavljal nove upravne organe in nameščal »zanesljivo« krajevno osebje (pretežno volksdeutscherje), ki je prevzemalo uradniške funkcije. Sredi aprila se je v kraju namestil tudi Robert Komarek, politični komisar Šmarja pri Jelšah, ki je sedež svojega okrajnega urada prestavil iz Šmarja v Hotel Grazerheim (Ljubljanski dom). Rogaška Slatina je bila s 6850 prebivalci (oktober 1941) drugo največje naselje v šmarskem okraju, ki je sicer obsegal 12 občin s 44.995 (upoštevajoč zgolj območje današnje Slovenije) oziroma 51.525 prebivalci (junij 1941) upoštevajoč tudi občino Hum, danes na območju Hrvaške, ki je bila krajši čas po okupaciji del rajha (slika 34). Po razpustitvi šmarskega okrajnega urada (18. junij), je postala Miglitscheva občina podrejena uradu celjskega političnega komisarja Antona Dorfmeistra.

V zadnjih dneh vojne so se skozi Rogatec in Rogaško Slatino vile dolge kolone nemške vojske (von Leerove armade) in kolaboracionističnih enot. Zlasti slednje so še vedno množično plenile in pobijale nedolžne ljudi v okolici Rogaške Slatine. Na podlagi matičnih knjig in mrliških listov lahko vidimo, da so ustaši še tri tedne po nemški kapitulaciji, konec maja 1945, umorili več ljudi (na primer na Boču).³⁸

Nemške policijske, žandarske, graničarske in vojaške enote so Rogaško Slatino zapustile do 7. maja 1945. Med zadnjimi je odšel *Bürgermeister* (nemški župan) Heribert Miglitsch, ki je 8. maja skupaj s šolskim ravnateljem Fritzem Höglerjem pobegnil prek avstrijske meje. Sledili so jima tudi Josef Wolf (direktor zdravilišča), Hermann Necker-mann, Otto Weisheit (upravnik steklarne) in ostali najtesnejši županovi sodelavci. Istega dne je Nemčija v Berlinu brezpogojno kapitulirala.

---

38 Mrliška matična knjiga župnije Rogaška Slatina 1941–1945.

Neodvisna država Hrvaška in hrvaško-nemška meja

Po prihodu nemške vojske v Zagreb 10. aprila 1941 je bilo na Radiju Zagreb ob 17:45 mogoče slišati razglas:

*»Hrvaški narod! Božja previdnost in volja naših zaveznikov ter trnovih in več stoletji trajajoči boj hrvaškega naroda in velika požrtvovalnost našega poglavarja, dr. Anteja Pavelića ter ustaškega gibanja doma in v tujini so odločili, da danes, dan pred vstajanjem Sina Božjega od mrtvih, vstane tudi naša Neodvisna država Hrvaška ...«.*³⁹

Razglas je prebral Slavko Kvaternik. Ob razglasitvi države se je oklical za začasnega predsednika vlade in poveljnika oboroženih sili. Kasneje je oblast predal Ante Paveliću, sam pa prevzel vlogo ministra za obrambo.⁴⁰

Nova država je morala opredeliti tudi svoje meje. Omenili smo že krovna mejna sporazuma z Nemčijo in Italijo. Sporazum med Nemčijo in NDH so 13. maja 1941 v Zagrebu podpisali: državni tajnik Ministrstva za zunanje zadeve Mladen Lorković in general August Marić kot predstavnika NDH ter Sigfried Kasche nemški veleposlanik v Zagrebu in Kurt von Kamphoevener, tajni svetovalec veleposlanika, kot predstavnika Nemčije. Potek meje je bil opredeljen v prvem členu:

*»Hrvaško-nemška meja se opredeli z linijo, ki poteka od tromeje: Hrvaška–Nemški Reich–Italija do tromeje: Hrvaška–Nemški Reich–Madžarska, ki sovpada z nekdanjo upravno mejo med Kraljevino Hrvaško, Slavonijo in Dalmacijo na eni in avstrijskima deželama Kranjsko in Štajersko na drugi strani. Predviden potek meje je označen z modro linijo na priloženem zemljevidu, ki je sestavni del te pogodbe.«*⁴¹

39 Goldstein, *Hrvaška zgodovina*, 208.

40 Rivelli, *Nadžkof genocida*, 30.

41 *Međunarodni ugovori*, 24.

O poteku meje med Nemčijo in NDH so pisala tudi javna občila, na primer mariborski Štajerski gospodar:

»Dne 13. maja je bila v Zagrebu sklenjena med pooblaščenci Reicha in Neodvisne hrvatske države v prisotnosti poglavnika državna pogodba glede določitve razmejitve med obema državama. To je prva pogodba nove Hrvatske, sklenjena z Reichom. Pogodbo so podpisali za Nemčijo poslanik Siegfried Kasche in legacijski svetnik Kamphoesener, za Hrvatsko pa državni tajnik dr. Mladen Lorković in general August Marić. Nova nemško-hrvatska meja je dolga približno 100 kilometrov. Ta meja pričenja na vzhodu na tromeji pri Varaždinu ter poteka v zapadni smeri južno od Rohitsch Sauerbrunna [Rogaška Slatina, op. a.] in Windischlandsberga [Podčetrtek, op. a.] vzdolž Sotle do izliva v Sann [Sava, op. a.]. Od tu gre meja proti zapadu po hrbtu Gorjancev do par kilometrov pred krajem Kalje; tamkaj pričenja italijanska demarkacijska črta.«⁴²

Slika 23: Kuna je bila v NDH, tako kot je na Hrvaškem tudi danes, uradno plačilno sredstvo.

42 Meja med Nemčijo in Hrvatsko določena. *Štajerski gospodar*, 17. 5. 1941, let. 1, št. 3, 8.

Sotla – mejna reka

Obsotelje z vzpostavitvijo meje ni prvič postalo mejno območje. Deloma je bilo mejno že v času rimske države, ko je bila na severnem delu območja meja med rimskima provincama Norik in Panonija. Od visokega srednjega veka je bila na reki Sotli meja Svetege rimskega cesarstva, znotraj Habsburške monarhije pa je razmejevala deželo Štajersko in Hrvaško oziroma Ogrsko. Sotla je bila mejna reka tudi v Kraljevini SHS (pozneje Kraljevini Jugoslaviji), ko je razmejevala Dravsko in Savsko (pozneje Hrvaško) banovino, ter v SFRJ, ko je bila meja med socialističnima republikama Slovenijo in Hrvaško.⁴³ Trenutno je na Sotli državna meja med Slovenijo in Hrvaško, ki je notranja meja Evropske unije s šengensko ureditvijo nadzora.

Omenili smo že, da je bil potek nemško-hrvaške meje opredeljen v sporazumu o meji. Če je prvi člen v grobem opisal njen potek, pa je drugi člen predvidel, da bo dokončen potek meje določila mešana hrvaško-nemška komisija, ki pa bo pri tem imela v uvidu tudi gospodarske dejavnike.⁴⁴ V skladu s pogodbenimi določili se je že dan po sklenitvi razmejitvenega dogovora, 14. maja 1941, proti meji na Sotli napotila nemško-hrvaška razmejitvena komisija, ki naj bi uredila manjša mejna nesoglasja (slika 24), odločila o izpeljavi zadnjih popravkov in zaključila razmejitveno delo.⁴⁵ Komisija je imela svoj sedež v Rogaški Slatini, kjer se je v prostorih Hotela Štajerski dvor od konca maja do 30. oktobra 1941 sestajalo osebje obeh komisijskih delegacij.⁴⁶ Hrvaška delegacija se je ob koncu oktobra preselila v Zagreb in Klanjec, nemško delegacijsko osebje pa je še naprej ostalo v Rogaški Slatini, kjer je do 28. julija 1942 razrešilo vsa mejna vprašanja na nemško-hrvaški meji, razen določitve točne lokacije tromeje med Nemčijo, NDH in Madžarsko.⁴⁷

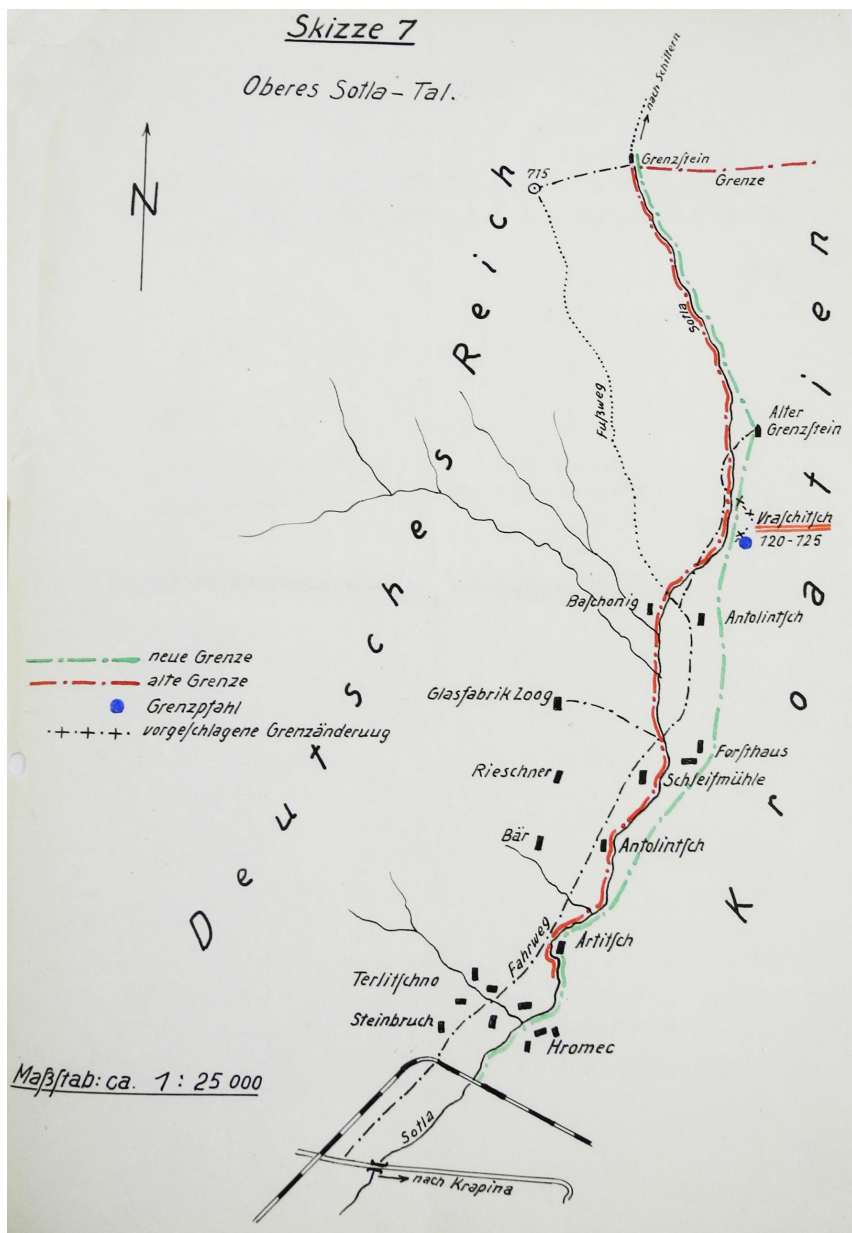
43 Bajt, Vidic, *Slovenski zgodovinski atlas*.

44 *Međunarodni ugovori*, 24.

45 Določitev državnih meja med Nemčijo in Hrvatsko: Nova meja. *Slovenski narod*, 14. 5. 1941, let. 74, št. 110, 1.

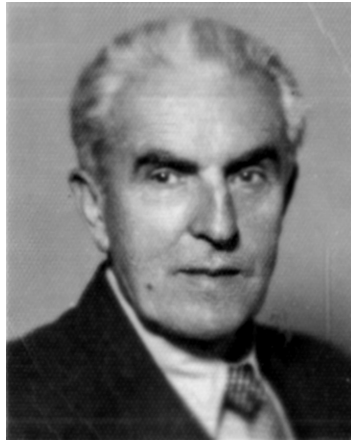
46 PA AA (Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes) Berlin, R 105127, Aufzeichnung, 15. 5. 1941, 2; HR-HDA-227 (Ministarstvo vanjskih poslova Nezavisne Države Hrvatske), š. 6, Odsek za granicu: opći spisi, 1941–1943, 30. 10. 1941

47 PA AA Berlin, R 105131, Bericht Nr. 5, 11. 12. 1942, 1; PA AA Berlin, R 105131, Grenzfestlegung zwisch. Deutschl. u. Kroat., 9. 7. 1942, 1

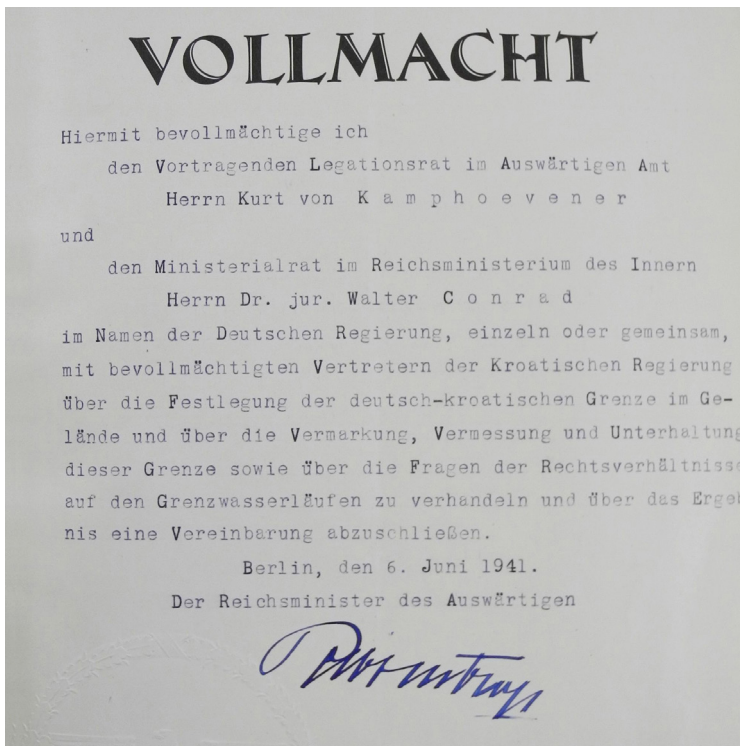

Slika 24: Skica nemške mejne komisije poteka meje med Nemčijo in NDH na območju med Dobovcem pri Rogatcu (južno) in Macljem (severno) izdelana v merilu 1 : 25.000.⁴⁸

48 Skica prikazuje tri poteke meje: »nova meja« (*neue Grenze*; zelena mejna črta), »stara meja« (*alte Grenze*; rdeča črta) in »predlagane spremembe meje« (*vorgeschlagene Grenzänderungen*; črni križci). Poleg tega so na skici tudi tri mejne oznake: *Grenzpfahl* (modra pika) in dve oznaki za »stare« mejne kamne (*Alter Grenzstein*), ki so razmejevali avstrijski in ogrski del Avstro-Ogrske.

Slika 25: Nemški diplomat Kurt von Kamphoever (17. julij 1887 Carigrad–11. februar 1983 Garmisch-Partenkirchen) je bil vodja nemške delegacije za reševanje mejnih vprašanj s Hrvaško.

Slika 26: Pooblastilo Joachima von Ribbentropa (nemški minister za zunanje zadeve med letoma 1938 in 1945) Kamphoeverju za vodenje mejnih vprašanj z NDH, Italijo in Madžarsko. Njegove odločitve so v veliki meri vplivale tudi na mejna vprašanja v okolici Rogaške Slatine.

Nemški razmejnitveni delegaciji je v tistem času predsedoval že omenjeni Kurt von Kamphoever (sliki 25 in 26), nemški diplomat, ki je kot vodja nemške delegacije za reševanje mejnih vprašanj v letih 1941–1943 urejal mejna vprašanja z Italijo, Madžarsko, Slovaško, NDH, ter deloval tudi drugod po Balkanu.⁴⁹

Še pred sklenitvijo meddržavne pogodbe in dokončne vzpostavitve meje so na nemški strani vzpostavili obmejno ureditev. Postaje obmejne policije so začele delovati že 17. aprila 1941.⁵⁰ 18. aprila je Heinrich Himmler ob obisku Maribora (slika 11) odredil, da je naloga orožnikov tudi varovanje meje s Hrvaško. Graničarji so začeli mejo varovati šele v začetku maja, ko so se izoblikovali okrajni carinski komisariati. Za obravnavano območje sta bila odgovorna komisariata v Kozjem in Brežicah.⁵¹

V spominih na prihod graničarjev na Bizeljsko je Niko Pečnik zapisal:

»V gostilno so začeli prihajati obmejni vojaki in stražarji (na reki Sotli), NDH-jevc. Večina jih je bila Avstrijcev iz bližine Gradca in Lipnice. Bili so že nekoliko starejši, verjetno nesposobni za fronto.«⁵²

Na relaciji od Sv. Petra pod Sv. Gorami (današnja Bistrica ob Sotli) do Dobove je bilo šest obmejnih postojank. Te so se bile v Sv. Petru, Bizeljskem, Župelevcu, Kapelah, Podvinjah in Dobovi.⁵³ Večinoma so bile graničarske posadke nameščene v izpraznjenih župniščih in javnih poslopih, kot so šole in razni kulturni domovi, marsikdaj pa so stanovali tudi v hišah pri prebivalcih.⁵⁴

Mejni prehodi so bili mestoma relativno pogosti.⁵⁵ Ob zgornjem toku reke Sotle, tj. na mejnem odseku med Dobovcem pri Rogatcu in Podčetrtkom jih je bilo na razdalji približno 33 km 14,⁵⁶ danes pa so na istem odseku zgolj štirje (slike 27–33).

49 Mikša et al., Rogaška Slatina kot obmejno mesto.

50 Podatek za brežiško postajo, ki je varovala mejni prehod Dobova in nekaj časa tudi v Veliki Dolini. Ferenc, Slovenecv na izselitvenem območju ob Savi in Sotli, 387–388.

51 Ferenc, *Med Bočem in Bohorjem*, 257.

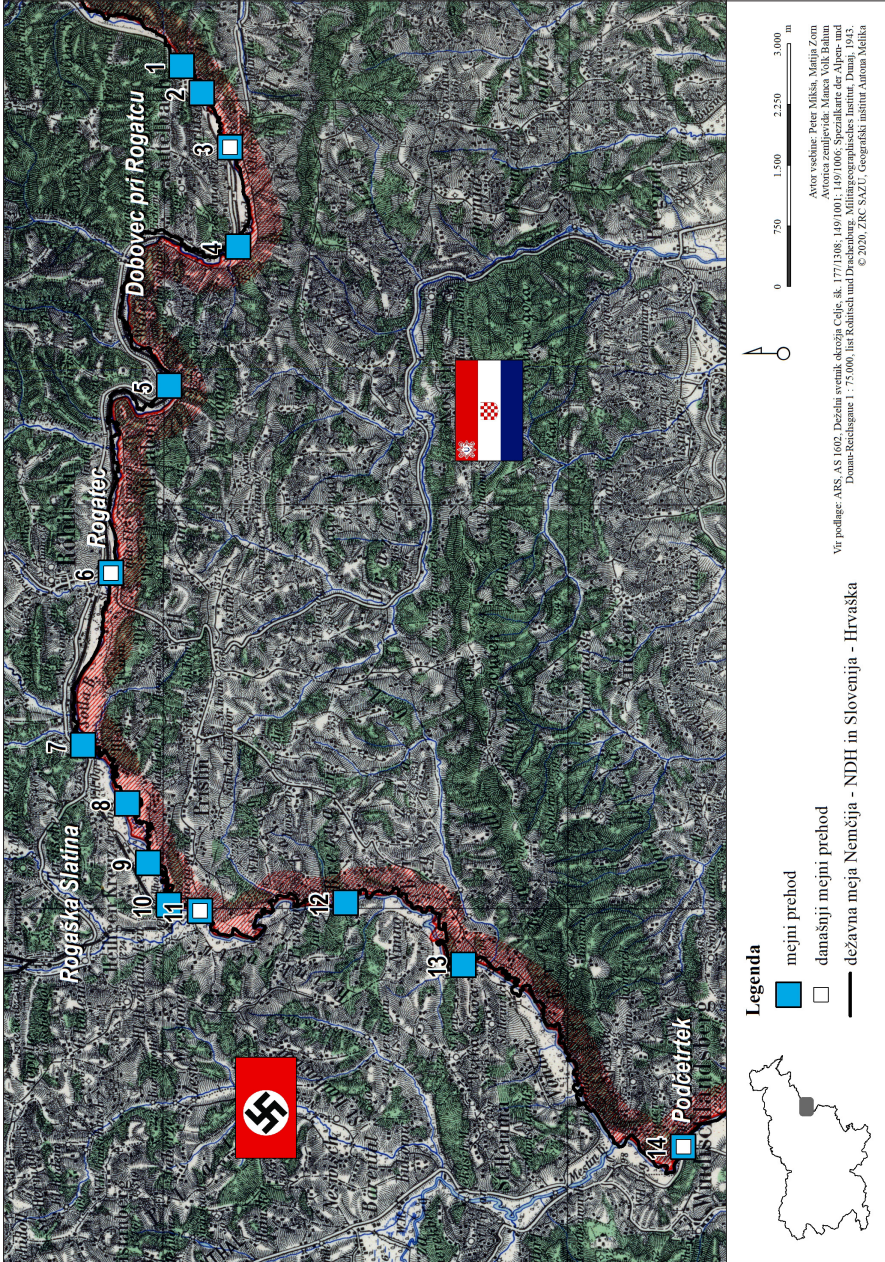
52 Jogan, Kržan, *Bizeljsko 3011 jih je šlo*, 81.

53 ARS, AS 1851, Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, 1941–1945, a. e. 1882, šk. 77, map. 3, Položaj sovražnikovih postojank in sil, 25 junij 1944.

54 Intervju z Jožetom Hederihom.

55 Mikša et al., Rogaška Slatina kot obmejno mesto.

56 Mejni prehodi (številke ustrezajo številskim oznakam na sliki 27): 1) Terlično–Hromec (maloobmejni promet), 2) Sv. Rok–Durmanec (železniški prehod, velikoobmejni promet; mejni prehod tudi danes); 3) Dobovec–Lupinjak (maloobmejni promet), 4) Sv. Rok–Lupinjak (maloobmejni in velikoobmejni promet), 5) Klenovec (maloobmejni promet), 6) Rogatec–Hum (velikoobmejni promet; mejni prehod tudi danes), 7) pri Brezovec pri Rogatcu (maloobmejni promet), 8) pri Tržišču (maloobmejni promet), 9) »pri Klemenovem«, »pri Klemenu«, »čez Klemenovo« (pri Rjavici; maloobmejni promet), 10) »Čerena« (maloobmejni promet), 11) »pri Mlinarčku«, »pri Mlinarju«, »pri Mlinu«, »pri Šerbaki«, »Stari Col« (maloobmejni promet; mejni prehod tudi danes), 12) Pri »Bajti« (maloobmejni promet), 13) Nimno–Brezno (maloobmejni promet), 14) Podčetrtok–Harina Zlaka (mejni prehod tudi danes).

Slika 27: Nemški zemljevid iz leta 1943, ki ga je izdelal Vojaško-geografski inštitut na Dunaju. Zemljevid prikazuje mejo med Nemčijo in NDH na reki Sotli med Dobovcem pri Rogatcu in Podčetrtek (glej opombo 56 in sliko 38).

2

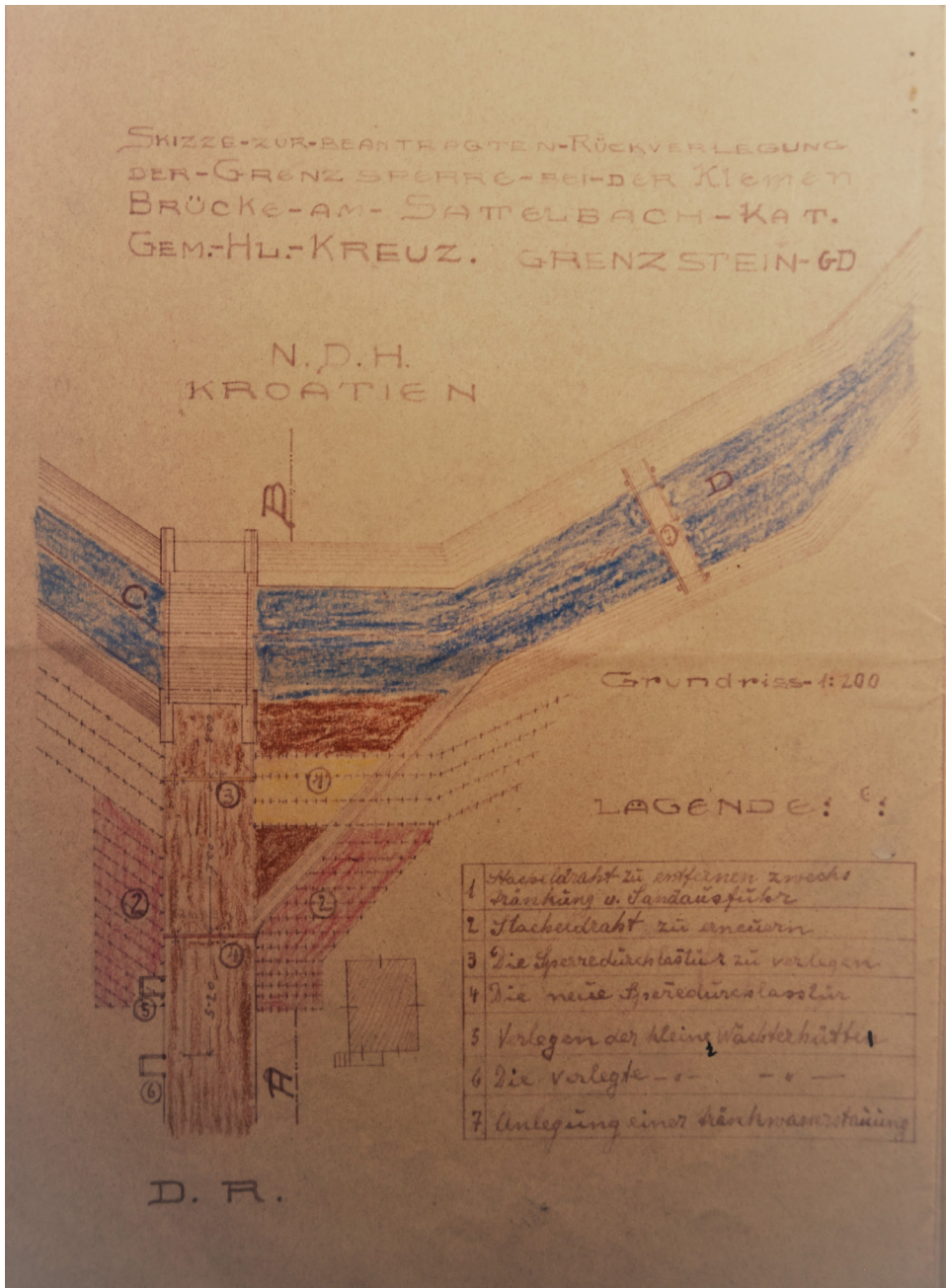

Slika 28: Današnji izgled nekaterih lokacij mejnih prehodov na Sotli iz časa druge svetovne vojne. Legenda: 1: nekdanji in današnji železniški mejni prehod pri Terličnem (številka 2 na sliki 27), 2: nekdanji prehod v Terličnem (številka 1 na sliki 27), 3: nekdanji in današnji mejni prehod v Dobovcu pri Rogatcu (številka 3 na sliki 27), 4: nekdanji prehod pri Klenovcu (številka 5 na sliki 27), 5: nekdanji prehod pri Tržišču (številka 8 na sliki 27), 6: nekdanji prehod pri Rjavici (številka 9 na sliki 27).

Slika 29: Nemška skica mejnega prehoda Klemenov most pri Svetem Križu v merilu 1 : 200; danes v Rjavici pri Rogoški Slatini (številka 9 na sliki 27). Legenda: 1: žična ograja (za odstraniti), 2: žična ograja (za obnoviti), 3: zaporna vrata (za prestaviti), 4: zaporna vrata (nova), 5: stražarnica (za prestaviti), 6: stražarnica (prestavljena), 7: prepreka, modro: reka Sotla.

Slika 30: Ekipa projekta »Okupacijske meje« (od leve: Bojan Balkovec, Božidar Flajšman, Božo Repe in Peter Mikša) ter pričevalec Branko Mikša pri mostu čez Sotlo v Rjavici, kjer je bil med drugo svetovno vojno maloobmejni prehod »Čerena« (številka 10 na sliki 27).

Slika 31: Branko Mikša pri ostankih nekdanjega mostu čez Sotlo. Tu je bil med drugo svetovno vojno nekaj časa maloobmejni mejni prehod imenovan Pri »Bajti« (številka 12 na sliki 27).

Slika 32: Mejni prehod pri Harinih Zlakah (Podčetrtek; številka 14 na sliki 27). V ospredju je nemški graničar, v ozadju pa hrvaški. Slika je verjetno nastala leta 1941 ali v začetku leta 1942, ko meja še ni bila zavarovana z žično ograjo. Na istem mestu je tudi danes mejni prehod.

Slika 33: Mejni prehod pri Harinih Zlakah (Podčetrtek; številka 14 na sliki 27) danes.

Nemška zasedba občine Hum na Sotli

Pri reševanju mejnih vprašanj je kljub mešani komisiji glavno besedo imela Nemčija. Hrvati so med drugim želeli Razkrižje (ki ga niso dobili) in Hum na Sotli (slika 34). V zameno je bila NDH pripravljena Nemcem dati obrežje južno od Kolpe pri Vinici. Ante Pavelić, voditelj NDH, je sicer naročil zbiranje tudi drugih podatkov, s katerimi bi lahko dosegli popravek meje z rajhom na slovenskem ozemlju, a do tega ni prišlo.

Nemška delegacija, ki je delovala v sklopu mešane hrvaško-nemške razmejitvene komisije z glavnim sedežem v Rogaški Slatini, je v prvih dneh maja 1941 sklenila, da državna meja v zaledju Rogaške Slatine ne bo potekala po reki Sotli, temveč po zahodnem delu Hrvaškega Zagorja onkraj Sotle.⁵⁷ S tem bi nemškemu ozemlju pripadlo 36,85 km² občine Hum na Sotli s 6530 prebivalci, večinoma Hrvati. V začetku maja 1941 so občino priključili k spodnještajerskemu političnemu okraju Šmarje pri Jelšah.⁵⁸ Občina Hum na Sotli je bila sredi maja sestavljena iz petih katastrskih občin (Hum, Lupinjak, Druškovec, Prišlin in Brezno) (slika 35) oziroma 19 naselij.⁵⁹ Kljub dejstvu, da je bila priključitev v nasprotju z meddržavno razmejitveno pogodbo, sklenjeno med Nemčijo in NDH 13. maja 1941 v vladni palači v Zagrebu, so nemški uradniki že 4. maja 1941 poročali o uspešni zasedbi občine s strani nemške žandarmerije in postopni zamenjavi hrvaške uprave z nemško. Sam sporazum o meji je bil namreč podpisan manj kot dva tedna po nemški zasedbi občine in je določal, da bo mejna črta v glavnem potekala po nekdanji upravni meji, sporazumu pa je bil priložen tudi zemljevid.⁶⁰ Z zemljevida pa je razvidno,⁶¹ da meja sledi reki Sotli, medtem ko je ozemlja občine Hum na Sotli in zahodno obrobje Hrvaškega Zagorja na hrvaški strani meje.⁶² Nekdanja upravna meja, ki je že stoletja bila tudi narodnostna ločnica, namreč nikoli ni potekala po Hrvaškem Zagorju vzhodno od Sotle.

57 ARS, AS 1602, Deželni svetnik okrožja Celje, 1941–1945, šk. 2, p. e. 58, 9. 6. 1941.

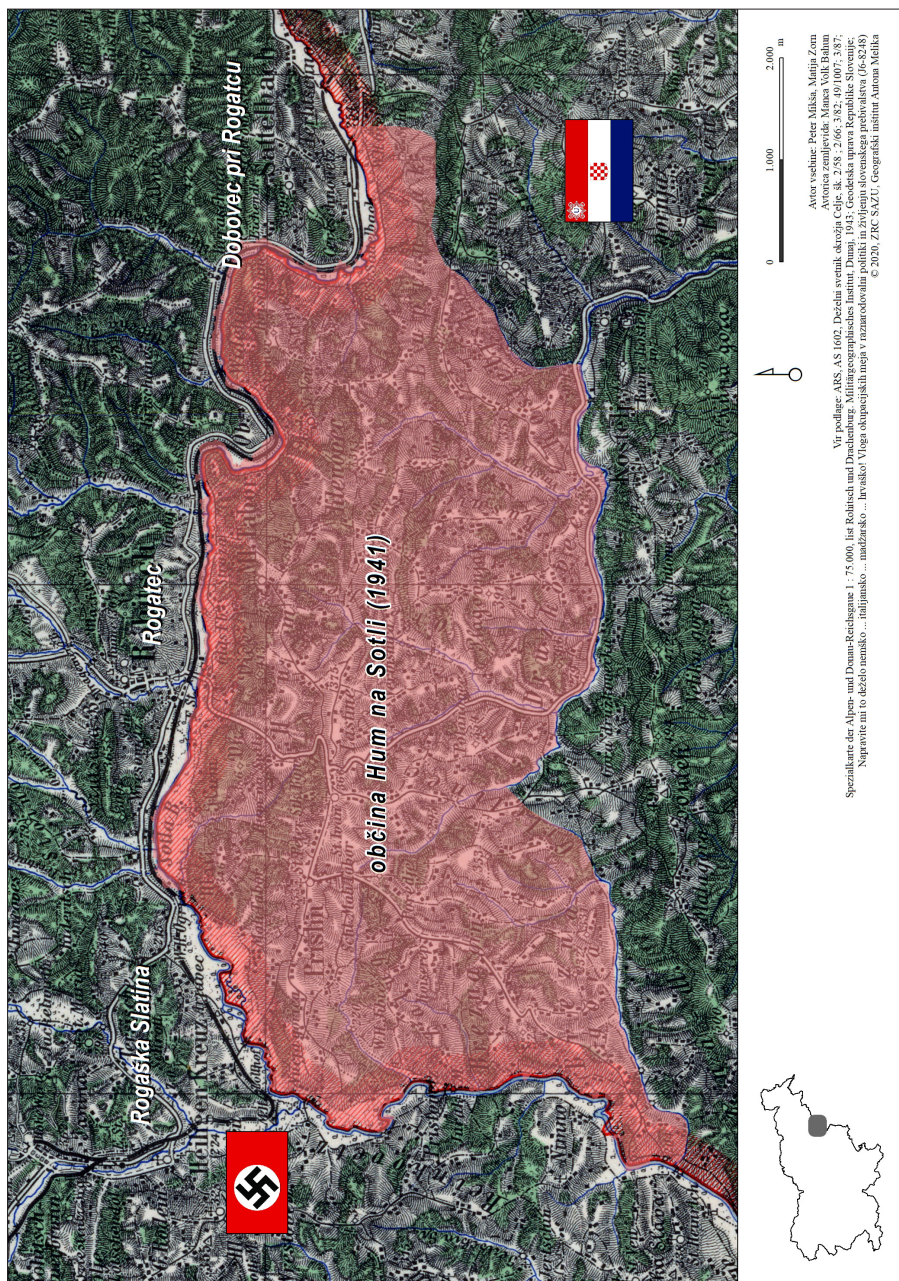
58 Siter, Reka Sotla, 145.

59 ARS, AS 1602, Deželni svetnik okrožja Celje, 1941–1945, šk. 5, p. e. 129, 13. 5. 1941.

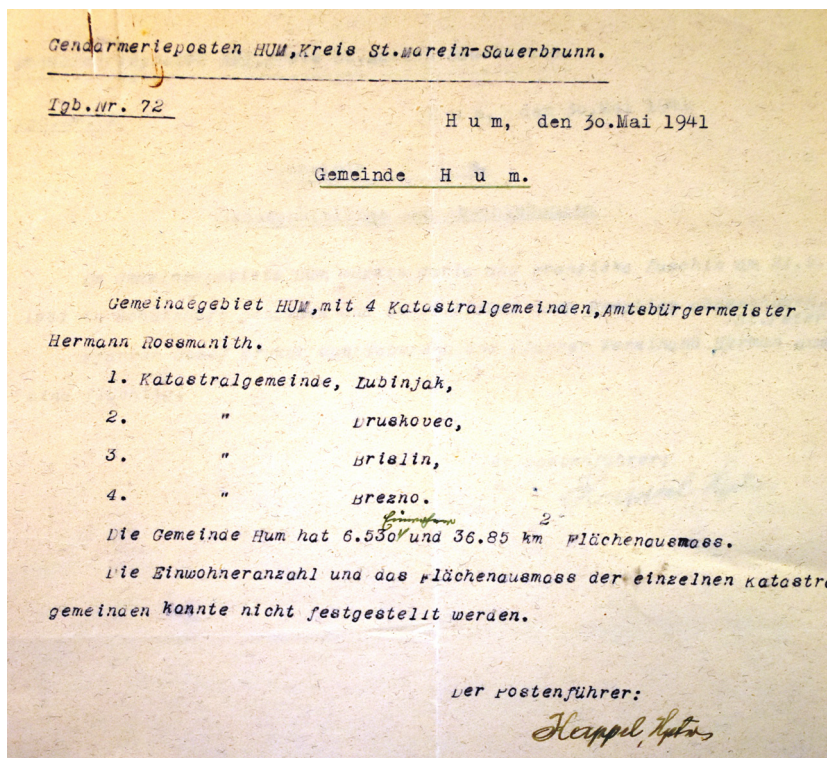
60 *Međunarodni ugovori*, 24.

61 HR-HDA-227, Odsjek za međunarodne ugovore, šk. 7, Hrvatsko-njemački državni ugovor, 13. 5. 1941, 1–3.

62 HR-HDA-227, š. 7, Hrvatsko-njemački državni ugovor, 13. 5. 1941.

Slika 34: Občine Hum na Sotli, danes na Hrvaškem, je nekaj tednov po okupaciji leta 1941 pripadala nemškemu rajhu, zatem pa prešla pod NDH. Nemški zemljevid iz leta 1943 prikazuje občino Hum na Sotli kot del NDH.

Slika 35: Poročilo orožniške postaje Hum (okrožje Šmarje s sedežem v Rogaški Slatini) 30. maja 1941 o občini Hum na Sotli, ki je ob Humu vsebovala še štiri katastrske občine – Lupinjak, Druškovec, Prišlin in Brezno.

Vse kaže na to, da se je višja nacistična oblast že sredi maja 1941, ko se je podpisovala mejna pogodba z NDH, odločila, da mora Sotla, kljub še neopravljenemu delu razmejitvene komisije, postati meja med državama. Iz ohranjenih nemških poročil pa tega ne moremo trditi tudi za nižje nemške organe, ki so pri razmejevanju tudi imeli svojo vlogo.⁶³ Samo dan pred podpisom mejne pogodbe je hrvaški general Avgust Marić, eden izmed njenih podpisnikov, na sestanku v zagrebški palači zunanjega ministrstva v imenu hrvaškega državnega sekretarja zaprosil, naj se Nemci vzdržijo priključitve Huma na Sotli. Nemškim predstavnikom je pojasnil, da je to ozemlje za NDH izjemnega pomena, saj so Hrvati ravno tam prvič zapeli⁶⁴ svojo državno himno. Če bi bili Nemci pripravljeni upoštevati navedeno prošnjo, bi jim NDH na območju Rogatca, kjer se je nemška oblast

63 Siter, Reka Sotla, 146.

64 Hrvaško himno »Lijepa naša domovina« je spisal Antun Mihanović in jo ob prvi izdaji leta 1835 poimenoval »Hrvatska domovina«. Besedilo himne je nastalo na Reki, zadnjih nekaj let življenja pa je Mihanović preživel v svoji graščini Novi Dvori blizu Klanjca (južno od Huma na Sotli). Antun Mihanović. <http://fluminensia.org/mihanovic-u-rijeci-napisao-lijepu-nasu> (dostop: februar 2020).

potegovala za enoten in povezan gospodarski prostor, bila pripravljena podeliti vse potrebne koncesije in celo ugoditi zahtevam po mejnih popravkih.⁶⁵

Resnost nemške zasedbe občine Hum na Sotli potrjuje podatek, da je nacistična uprava v času upravljanja občine že vršila intenzivno raznarodovalno in rasno politiko. Žandarmerijska postaja Hum je denimo 30. maja 1941 podala prvo poročilo o represivnih ukrepih. V poročilu je omenjeno, da so se prve aretacije začele izvajati že 21. maja, v naslednjih dneh pa so sledili še izgoni na hrvaško ozemlje in zaplembe premoženja aretirancev oziroma izgnancev. Za območje občine so bili oblikovani tudi sezname asocialnih oseb, zločincev ter telesno in duševno prizadetih.⁶⁶

S to priključitvijo se je poleg državne meje med Nemčijo in NDH začasno spreminila tudi pokrajinska meja Spodnje Štajerske.

Na priključitev občine k Nemčiji je vplivalo več dejavnikov, najpomembnejši pa so bili gospodarski vzroki. Ključne gospodarske okoliščine (vezanost industrije na štajersko stran) sta višjim nacističnim oblastem jasno izpostavila zlasti politični komisar okraja Šmarje pri Jelšah *SA-Standartenführer* Robert Komarek in njemu podrejeni nemški župan občine Hum na Sotli Hermann Rossmann. Slednja sta bila v stalnem dopisovanju o razlogih za priključitev občine.⁶⁷ Komarek si je zgolj dan po nemškem napadu na Kraljevino Jugoslavijo začel dopisovati celo z Helmutom Carstanjenom (najpomembnejši nacionalnopolitični referent za slovensko Štajersko in Prekmurje ter vodja Inštituta za jugovzhod), ki mu je pojasnjeval nujnost priključitve Huma na Sotli k Spodnji Štajerski in popravka meje na tem odseku. Iz Komarekovega pisma, naslovljenega na Carstanjena osebno, izvemo, da na hrvaškem bregu Sotle obratuje znana steklarna Straža s pripadajočim premogovnikom v Lupinjaku, peskokopom in električno centralo. Ta je elektriko dobavljala v Rogatec, v steklarno v Tržišču in Rogaško Slatino. Lastnika Stražine proizvodnje steklenic sta bila folksdojčerja – brata Abel, za direktorja njune tovarne pa sta imenovala reichsdeutscherja Adolfa Körbitza. V Straži je delalo tudi precejšnje število visoko kvalificiranih steklarjev iz vrst Kulturbunda, folksdojčerjev in nemčurjev iz sosednjega Rogatca na slovenski strani Sotle.⁶⁸ Tako je dodaten pritisk za priključitev Huma k rajhu zagotovo vršil tudi Kulturbund v Rogatcu.⁶⁹ Politični komisar Komarek je bil tudi član nemške razmejnitvene delegacije in se je tudi v okviru te zavzemal, da bi občina Hum na Sotli ostala nemška.⁷⁰

65 PA AA Berlin, R 105127, Die Grenzen des Deutschen Reiches in Krain und Südsteiermark, Aufzeichnung, 12. 5. 1941.

66 Siter, Reka Sotla, 146.

67 ARS, AS 1602, šk. 5, p. e. 128, Allgemeiner Lagebericht über die Gemeinde Hum an der Sotla, 6. 6. 1941, 1–3. V fondu Deželnega svetnika okrožja Celje (ARS) je ohranjena pisna korespondenca med Komarekom in nemškim županom Huma na Sotli.

68 ARS, AS 1602, šk. 3, p. e. 87, 7. 4. 1941; šk. 5, p. e. 128, 26. 6. 1941, 2; šk. 5, p. e. 129, 13. 5. 1941.

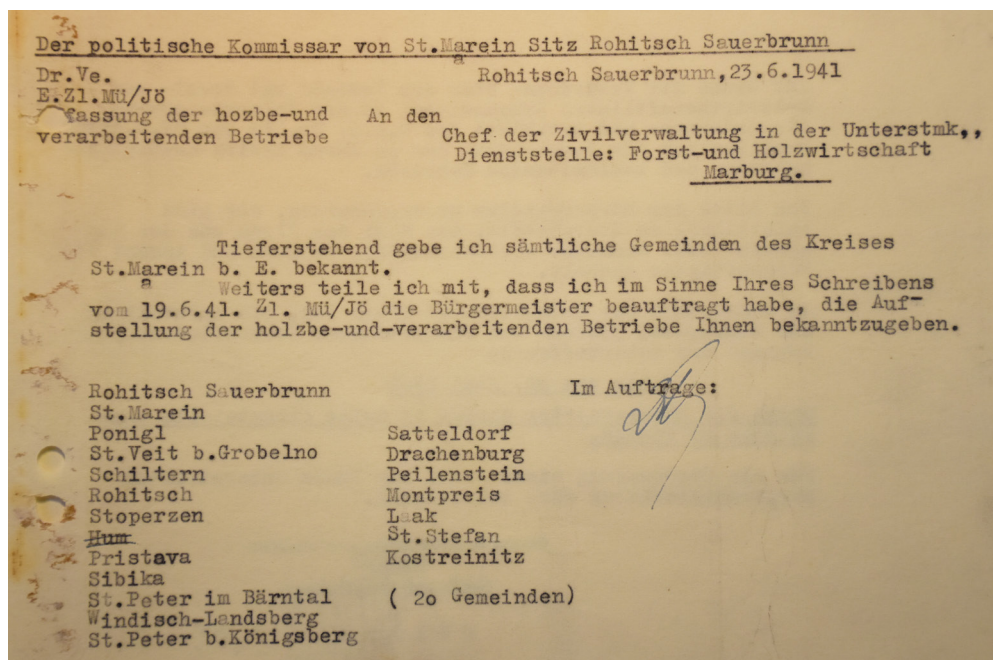
69 Marinc, Rogatec v času od 1850–1918 in 1941–1945, 112.

70 PA AA Berlin, R 105131, Grenzfestlegung zwischen Deutschland und Kroatien 1941–1943, Grenzfestlegung zwisch. Deutschl. u. Kroat.: Deutsche Delegation.

Druge razloge, ki pojasnjujejo težnje nemškega okupatorja po priključitvi, je treba iskati v odvisnosti obmejnega prebivalstva od prostora na obeh bregovih Sotle. Pretežno revno prebivalstvo občine Hum na Sotli⁷¹ je bilo odvisno od slovenskega Obsotelja, še posebej od zaposlitve v Ablovi drugi steklarni pri Svetem Križu v Rogaški Slatini ter bližnje železniške postaje. Hkrati so bili od hrvaškega obmejnega območja močno odvisni prebivalci Rogaške Slatine in Rogatca, ki so iz občine Hum na Sotli dobavljali živila.⁷²

Iz dokumentov je razvidno, da je najkasneje do konca junija 1941 občina Hum na Sotli prešla pod upravo NDH (sliki 36 in 37)

Slika 36: V poročilu s konca junija 1941 vidimo, da je Hum prečrtan in ne sodi več pod nemško upravo.

71 V kratkem obdobju nacistične uprave je kar 2000 prebivalcev občine Hum na Sotli prejelo različne vrste pomoči in materialne oskrbe z naslova NSV (*Nationalsozialistische Volkswohlfahrt*, Nacionalsocialistična ljudska blaginja); dodatnih 2300 revnih posameznikov pa je bilo še predvidenih za vključitev v omenjeni socialnoskrbni program. To pomeni, da je približno dve tretjini prebivalcev občine Hum na Sotli živelo v izjemno hudi revščini. ARS, AS 1602, šk. 5, p. c. 128, Allgemeiner Lagebericht über die Gemeinde Hum an der Sottla, 6. 6. 1941.

72 Siter, Reka Sotla, 146–147.

ZAPISNIK LORKOVIĆ-KASCHE O GRANICI KOD BREGANE

ZAPISNIK

o razgovoru između ministra vanjskih poslova Nezavisne Države Hrvatske g. Dr. Lorkovića i g. generala Marića s jedne strane, te njemačkog poslanika u Hrvatskoj g. Kasche-a i g. tajnog savjetnika poslanstva von Kamphoevenera s druge strane, o utvrdenju hrvatsko-njemačke granice

1. Postoji podpuna jednodušnost, da granična crta ostane onakva, kakva je utvrdena u hrvatsko-njemačkom državnom ugovoru od 13. svibnja 1941. Općina Hum kod Rohitscha ostaje bez ograničenja Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Time odpada carinski priključak Reichu. Gospodarske potrebe bit će uredene trgovačkim ugovorom, odnosno naročitim utanačenjem o uredenju gospodarskih odnosa Dolnje Štajerske i Hrvatske.

Time i u toliko prestaje vriediti pismo predsjednika hrvatskog izaslanstva iz Rohitsch-Sauerbrunnua od 9. lipnja 1941.

2. U Breganskoj dolini premjestit će se granica, odstupajući od poviestne crte, na visove lieve obale tako, da granični put pripadne Hrvatskoj.

Utanačenja o dravskom odsjeku ne mienjaju se.

3. Ovime je riešen broj IV., stavka 4. na stranici 3. zapisnika o pregovorima hrvatsko-njemačkog središnjeg graničnog povjerenstva u Rohitsch-Sauerbrunnua za vrieme od 4.—9. lipnja 1941.

Z a g r e b, dne 17. lipnja 1941.

Dr. M. LORKOVIĆ
Gen. MARIĆ

S. KASCHE
von KAMPHOEVENER

Slika 37: Zapisnik dogovora med nemškim poverjenikom Siegfriedom Kaschejem in hrvaškim zunanjim ministrom Mladenom Lorkovićem z dne, 17. junija 1941, kjer je zabeleženo, da bo meja pri Rogiški Slatini tekla po Sotli, kot je bilo to pred aprilom 1941.

Odprtje mejnih prehodov in vzpostavitev prometa

23. junija 1941 so predstavniki razmejivne komisije v zdravilišču Rogaška Slatina sprejeli osnutek dogovora o ureditvi in upravljanju maloobmejnega prometa med Spodnjo Štajersko in Hrvaško, ki je bil temelj sporazumu z dne, 30. junija 1941, o vzpostavitvi gospodarsko-prometnih tokov na območju občin Hum, Rogatec in Rogaška Slatina.⁷³ Uredili so izdajanje mejnih dovolilnic in tudi carinske olajšave krajevnim prebivalcem pri izmenjavi blaga in storitev – iz Huma v Rogaško Slatino in Rogatec je pretežno prihajalo: steklo, električna energija, mineralna voda, premog in kmetijski izdelki, od aprila 1942 tudi slama, lesene deske in brusilni pesek, v obratni smeri pa: različne vrste lesa, apnenec, slama, žgano apno, lesno oglje in gramoz. V Rogatcu (kasneje tudi v Rogaški Slatini) je bil vzpostavljen sedež okrajnega carinskega komisariata, ki je nadziral železniški promet. Pretovorjeno blago med državama je bilo vedno temeljito pregledano na železniški postaji v Rogatcu, od koder je tekla železniška trasa, ki še danes povezuje hrvaško-slovenski obmejni prostor (slika 28-1). Kot je določal gospodarski sporazum, carinske pristojbine za izmenjane storitve (do 200.000 rajhovskih mark mesečno) niso bile zaračunane.⁷⁴ Dogovor o ureditvi maloobmejnega prometa na območju Huma, Rogatca in Rogaške Slatine je veljal 30 dni. Podaljševal se je vsak mesec, če katera izmed strank ni od njega odstopila, kar pa je bilo treba najaviti vsaj pet dni prej.⁷⁵ Takšna praksa je veljala do septembra 1941, ko se je zaključilo razmejivno delo na reki Sotli.⁷⁶

Pomembnost mejnih prehodov (slika 27) je bila odvisna od dodeljene oznake maloobmejnega in velikoobmejnega prometa (železniška trasa ali pomembnejša cesta). Ob mejnih prehodih je na vsaki strani Sotle stala lesena stražarnica (*Wächterhütte*; slika 32), v kateri so bili nameščeni graničarji, ki so vsakodnevno (peš ali s kolesi) patroljirali vzdolž mejne linije.⁷⁷

73 Prav tam, 152.

74 ARS, AS 1602, šk. 149, p. e. 1007, Abkommen zwischen dem Deutschen Reich und Kroatien über sachliche Erleichterungen im Kleinen Grenzverkehr, 2. 4. 1942; Niederschrift, 23. 6. 1941, 1–2; HR-HDA-227, Sporazum, 30. 6. 1941, 1–3.

75 ARS, AS 1602, šk. 149, p. e. 1007, Vereinbarung, 30. 6. 1941, 3.

76 ARS, AS 1602, šk. 149, p. e. 1006, Kleiner Grenzverkehr mit Kroatien, 21. 8. 1941.

77 Siter, Reka Sotla, 153.

11. julija 1941 je okrajni carinski urad Rogatec v poročilu prvič objavil seznam devetih maloobmejnih (lokalnih) prehodov (slika 38) za potrebe prehajanja meje na Sotli za območje Rogaške Slatine, Rogatca in Svetega Roka. Vseh devet prehodov so morali potrditi *Zollgrenzschutz* oziroma Urad za obmejno carinsko zaščito v Mariboru (od leta 1944 tudi v Celju), obmejna policijska postaja (Gestapo v Rogaški Slatini) in pristojne službe NDH. Prehode so lahko uporabljali lastniki zemljišč na obeh straneh Sotle (*Doppelbesitzer* oziroma dvolastniki), šolarji, steklarji, rudarji in drugi zaposleni.⁷⁸

Abschrift!

Der Bezirkszollkommissar G Rohitsch-Sauerbrunn, 11. Juli 1941
Rohitsch.
 Z 2222

Betrifft: Grenzübergänge für den kleinen Grenzverkehr.
 Randvfg.v.l.7.41 Z 2222

Im Bereich der ZAST G Rohitsch-Sauerbrunn, Rohitsch uns St. Rochus sind die folgenden Grenzübergangsstellen erforderlich: *angegeben.*

1. Brücke bei Grenzpfahl 19, Gehöft Borsitsch, 1 km nördlich Nimmo;
2. Brücke bei Grenzpfahl 27, Gehöft Zurman; Fahrweg von Hl. Kreuz nach Prislín;
3. Brücke bei Grenzpfahl 29, etwa 600 m nördlich von Ziffer 2;
4. Brücke bei Grenzpfahl 31 südlich Erjavetz; Fahrweg von Hl. Kreuz nach St. Peter;
5. Brücke bei Grenzpfahl 38, Gehöft Meringovetz, an der Straßenbiegung südlich „h“ von „Tersische“;
6. Brücke bei Grenzpfahl 59 etwa 1,5 km ostwärts Rohitsch, bei „a“ von „Mal.Tabor“
7. Steg und Furt bei Grenzpfahl 63, nördlich „j“ von „Klenovec“
8. Brücke bei Grenzpfahl 75; Fahrweg von Dobrowetz nach Lapinjak beim kroatischen Schulhaus.
9. Furt zwischen Terlitschner und Hromec.

Angaben nach der Karte 1 : 200 000.
 Die Übergangstellen Ziffer 1 bis 9 kommen für Doppelbesitzer, die Übergangstelle Nr. 4 auch für die Arbeiter, -Kohlen- und Sandfahrzeuge der Glasfabrik in Rohitsch-Sauerbrunn-Hl. Kreuz- in Betracht. >

Herrn *Fda. Gyman, 24/* gez. Selig
 Leiter der Befehlstelle
 des Zollgrenzschutzes
Marburg. *K. S. Soltan*
Tel. 2844/144
AN - Rand & 20 g. Soltan

Abschrift unter Beziehung auf die An-
 w.

Slika 38: Seznam devetih maloobmejnih prehodov v zgornjem Obsotelju v dokumentu okrajnega carinskega urada v Rogatec z dne, 11. julija 1941 (lokacije prehodov na sliki 27: številka 1 je na sliki 27 številka 12, 2 je 11, 3 je 10, 4 je 9, 5 je 8, 7 je 5, 8 je 3, 9 je 1).

Slika 39: Nemška skica mejnega območja med Nemčijo in NDH južno od Rogaške Slatine.

16. oktobra 1941 so v Rogaški Slatini pripravili še seznam prehodov, ki naj bi omogočili delovanje velikoobmejnega prometa.⁷⁹ Med predlaganimi so dokončno potrdili štiri cestne prehode (na Dravi: Brezje–Babinec, na Sotli: Sveti Rok–Lupinjak in Rogatec–Hum na Sotli, na Savi: Velika Dolina–Jesenice–Bregana) in tri železniške prehode (npr. na reki Sotli: Sveti Peter–Đurmanec ter Dobova v brežiškem okraju). Na odseku meje med Nemčijo in NDH, ki je potekala po reki Dravi (mejni prehod Središče ob Dravi–Varadžin), pa so lahko mejo prečkali samo s splavom. Velikoobmejni cestni prehod Sveti Peter–Lupinjak je denimo služil samo zdraviliškim gostom, ki

⁷⁹ ARS, AS 1602, šk. 7, p. e. 157, Niederschrift über die Besprechung über verschiedene Grenzfragen, 16. 10. 1941.

so potovali v Rogaško Slatino.⁸⁰ Do jeseni 1941 je bilo na celotni meji med Nemčijo in NDH vzpostavljeno 24 prehodov maloobmejnega prometa in 8 velikoobmejnih prehodov, od tega je bilo 17 maloobmejnih in 5 velikoobmejnih prehodov na reki Sotli. Vsi prehodi niso bili odprti do konca vojne, to je do odhoda Nemcev. Nekatere, na primer prehod številka 13 (Nimno–Brezno; slika 40) na sliki 27, so zaprli približno leto dni pred koncem vojne.⁸¹

Slika 40: Porečje Sotle na območju Vonarja južno od Rogaške Slatine kmalu po koncu druge svetovne vojne. Na desni je hrvaška vas Dolnje Brezno.

80 ARS, AS 1602, šk. 149, p. e. 1001, III. An der deutsch-kroatischen Grenze.

81 Intervju z Štefko Ivič.

Mejne dovolilnice

Mejo se je lahko prehajalo le na uradnih prehodih. Številni lokalni prehodi so bili ožičeni.

»Pri naši hiši je bil prej most, ki je vodil čez na hrvaško stran. Na drugi strani sta bila mlin in žaga. To so Nemci podrli, ko so delali mejo. Če si želel preko meje, si moral do Bistrice ob Sotli oziroma Kumrovca na hrvaški strani ali do Imenega. Vmes ni bilo uradnega prehoda. Ne vem, ali je bil vmes še kakšen most. Najbrž so jih tudi podrli,« se spominja Jože Hederih.⁸²

Prehod meje je naenkrat postal zelo otežen. *»Spomnim se, kako sem leta 1942 s kolesom prečkala mejo,«* pripoveduje Marjana Unverdorben iz Rogoške Slatine, ki je takrat kot otrok stanovala na hrvaški strani meje v Zalugu pri Prišlinu.

»Bila sem s stricem, ki je bil iz hrvaške strani. Najin prehod je bil dogovorjen z graničarji, na lesenem mostu pri bajti, malo nižje od nas, 500 m nižje. Most je bil zastražen, smo potrebovali dokument za čez. Stric je odvil sedež od kolesa in je ven vzel neki list.«⁸³

Za krajevne prebivalce, ki so bili življenjsko odvisni od prehajanja meje, so uvedli mejne dovolilnice za zadrževanje v obmejnem pasu (*Grenzkarte*; slika 41). Natančna pojasnila glede njihovega izdajanja so bila v osmih točkah podana v dogovoru glede ureditve maloobmejnega prometa med Spodnjo Štajersko in NDH z dne, 23. junija 1941.⁸⁴

Posameznik, ki je želel prečkati državno mejo na Sotli, je moral na podlagi izpolnjenega obrazca pridobiti dovoljenje za izdajo mejne dovolilnice.⁸⁵ »Grenckarte«, kot so jim rekli domačini, je bilo treba pokazati stražarjem (slika 42) na prehodu, ki so bili

82 Intervju z Jožetom Hederihom.

83 Intervju z Marjano Unverdorben.

84 Siter, Reka Sotla, 155.

85 ARS, AS 1602, šk. 178, p. e. 1309, Antrag, 3. 12. 1943.

nastanjeni v barakah ob prehodu. Štefka Ivić, ki je žvela na Vonarju v domačiji z mlinom tik ob Sotli, se še spominja stražarjev:

»Pri nas so nekaj časa stanovali mejni stražarji. Spali so v kuhinji, vse dokler si niso nekaj metrov stran zgradili barake. Na drugi strani mostu, ki je bil ob hiši pa so bivali ustaški stražarji.«⁸⁶

Slika 41: Dvojezična mejna dovolilnica za zadrževanje v obmejnem pasu (Grenzkarte) Alojza Welleja iz Rogatca. Vsaka dovolilnica je poleg uradnega žiga okrožnega carinskega urada in datuma izdaje ter veljavnosti vsebovala tudi opis imetnika s podatki o starosti, poklicu in kraju zaposlitve. V desnem zgornjem kotu je bil prostor za fotografijo.

Obrazec za pridobitev dovolilnice je glede na namen prehajanja meje obsegal pet možnosti prehoda. Prosilci so najpogosteje navedli prvo – zaposlen delavec pri lastniku delovnega obrata, pomembnem za nemško državo v vojnem obdobju, četrto – obisk zdravnika oziroma bolnice in peto – prehajanje mejne reke Sotle zaradi rednega obiskovanja šolskih ustanov. O odobritvi vloge in upravičenosti izdaje dovolilnice so na

86 Intervju z Štefko Ivić.

Slika 42: Nemška stražarja, ki sta varovala mejni prehod Nimno–Brezno (prehod številka 13 na sliki 27).

nemškem ozemlju sprva odločali politični komisarji, v NDH pa okrajni načelniki.⁸⁷ Za pridobitev dovolilnice so se od julija 1942 lahko prijavljali prebivalci z bivališčem v 25 km širokem obmejnem pasu.⁸⁸

Mejne dovolilnice (slika 41) so vsebovale naslednje identifikacijske elemente: fotografijo imetnika, njegov opis (fizični videz, starost, poklic, kraj zaposlitve in bivanja), žige izdajateljev (polijske oblasti matične in sosednje države ter okrajnega carinskega urada), datum izdaje in rok veljavnosti, vzrok izdaje dovolilnice oziroma namen prehajanja meje ter označbo prehoda, za katerega se dovoljenje izdaja.⁸⁹

Obrazec (predpogoj za izdajo dovolilnice) je poleg navedenega vključeval še podatke o višini dnevnega zaslužka in pojasnilo, zakaj je delovni obrat oziroma podjetje,

87 Siter, Reka Sotla, 155–156.

88 ARS, AS 1602, šk. 149, p. e. 991, Niederschrift, 3. 7. 1942, 1–2.

89 Siter, Reka Sotla, 156.

v katerem je zaposlen vlagatelj, pomemben za nemški rajh v vojnem obdobju. Poleg tega je moral prosilec izpolniti rubriko o vključenosti v nemške organizacije in pri tem navesti svojo člansko številko. Dvojni lastniki zemljišč na obeh straneh Sotle so morali pri izpolnjevanju obrazca navesti tudi točno površino zemljišč na nemškem in hrvaškem ozemlju ter tip prevladujoče rabe tal (vinograd, sadovnjak, njiva/polje, gozd ali travnik). Imetnik dovolilnice ni mogel pridobiti dovoljenja za poljubno uporabo mejnih prehodov vzdolž celotne sotelske meje, temveč mu je bil za prehajanje meje odobren točno določen maloobmejni prehod. Otroci, mlajši od 14 let, pri prečkanju meje v spremstvu odraslih oseb niso potrebovali lastne dovolilnice – seveda pod pogojem, da so bili navedeni v dovolilnici svojih staršev oziroma skrbnikov.⁹⁰

---

90 ARS, AS 1602, šk. 149, p. e. 1007, Niederschrift, 23. 6. 1941, 1.

Označevanje meje

Po določitvi meje jo je bilo treba označiti na terenu.⁹¹ Še preden so postavili mejnike, so mejo zakoličili.

»Nemške oblasti so ob meji začele zabijati stebre za pripravo žične ograje in pri tem jemljejo ravno smer tako, da stebre ne zabijajo točno po meji – temveč tudi po našem državnem teritoriju. Z ene in druge strani teh stebrov se seka gozd in kosi žito v širini 60 metrov pri čemer se narodu dela velika škoda,«⁹² so se pritoževali na NHD strani.

Razmejitevna komisija je na sestanku osrednje razmejitvene komisije v Rogaški Slatini med 4. in 9. junijem 1941 celotno hrvaško-nemško mejo razdelila na dva delovna odseka. Nadzor nad označevanjem odseka A (južni del) je prevzel hrvaški del razmejitvene komisije, medtem ko je vodenje sektorja B prevzel nemški del komisije.⁹³ Na prvem odseku je bilo postavljenih 595 mejnih kamnov, na drugem pa 1524.⁹⁴ Do decembra 1942, ko se je označevanje hrvaško-nemške meje tudi uradno zaključilo, je bilo skupaj postavljenih 2119 mejnikov (slike 43–45).⁹⁵ Mejne kamne za sotelsko mejo sta izdelovali dve podjetji iz Gradca, ki že sredi decembra 1941 nista dohajali naročil, zato je pri dobavi mejnikov prihajalo do zamud.⁹⁶ Mejnike za pokrivanje nemškega delovnega sektorja (*Abschnitt B*) so hranili v skladiščih na Ptujju, od koder so jih v bližino meje dovažali s pomočjo kamionov.⁹⁷ Do sredine januarja 1942 je bilo

91 Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna*, 53; Ferenc, *Izbrana dela*, 2, 57; PA AA Berlin, R 105131, Bericht Nr. 5, 11. 12. 1942, 6.

92 Izveštaj Kotarske oblasti, 932.

93 PA AA Berlin, R 105131, Bericht Nr. 5, 11. 12. 1942, str. 1–6; Bericht Nr. 4, 10. 7. 1942, 2.

94 Prav tam.

95 Prav tam.

96 PA AA Berlin, R 105131, Lieber Kamphoevener, 15. 1. 1942, 1.

97 PA AA Berlin, R 105131, Geschäftsführender Ausschuss der Deutsch-kroatischen Zentralgrenzkommision, 10. 7. 1942, 3.

polaganje kamnov na hrvaškem odseku že zaključeno, manjkala jim je zgolj ustrezna oštevilčenost, v nemškem sektorju pa so bili kamni položeni do izvira reke Sotle na Maclju (sliki 43 in 45). Iz podatkov je razvidno, da so Nemci položili skoraj 1000 mejnikov več kot Hrvati.⁹⁸

Slika 43: Ob izvira reke Sotle na Maclju stojita drug ob drugem Avstro-Ogrski mejni kamen (desno), ki je razmejeval dve entiteti Habsburške monarhije, ter okupacijski mejni kamen (levo; številka 18-7, označen tudi na sliki 45), ki je razmejeval Nemčijo in NDH. Mejna kamna sta usmerjena proti Štajerski, zato je na Avstro-Ogrskem mejnem kamnu oznaka »S D« oziroma *Styriae Ducatus*, oziroma Nemčiji, zato je na okupacijskem mejnem kamnu oznaka »D« oziroma *Deutschland* (Nemčija).

98 PA AA Berlin, R 105131, Lieber Kamphoevener, 15. 1. 1942, 1.

Slika 44: Mejni kamni so izklesani iz enega kosa (magnatske) kamnine. Na stranici, ki je obrnjena proti Nemčiji, imajo vidno črko »D« (B), na stranici, ki je obrnjena proti Hrvaški, pa črke »NDH« (A). Poleg tega imajo tudi dvoštevilčno oznako (na sliki 18–8; C), pri čemer zgornja številka pomeni odsek meje, spodnja pa zaporedje mejnega kamna znotraj odseka. Na zgornji ploskvi imajo tudi dve zarezi, ki kažeta na smer do predhodnega in naslednjega mejnika (D). Na terenu prepoznamo dva tipa mejnih kamnov. Več je »manjših« mejnih kamnov znotraj odsekov, s površino zgornje ploskve približno 20 krat 20 cm. Visoki so približno meter, od tega je nad površjem vidno približno 40 cm (A). Na sliki 45 je znotraj odseka 19 31 »manjših« mejnih kamnov. Vsak odsek se začne z »večjim« mejnim kamnom, s površino zgornje ploskve približno 25 krat 25 cm, ki sega več kot pol metra iz tal.

Nemško (za)varovanje južne meje

Nemci so meje zavarovali z minskimi polji, žičnatimi ograjami, stražnimi stolpi (slika 46) in bunkerji.⁹⁹ Branko Mikša¹⁰⁰ se spominja:

»Spomnim se, ko sem sedel stricu v naročju in sva gledala tja proti zastraženi meji, na drugi strani je bil pa nemški rajh. Nemci so ogradili mejo z žično ogrado in vse minirali.«¹⁰¹

Slika 46: Nemški stražni stolp na meji med Nemčijo in Italijo pri Ljubljani (levo) in ostanek temeljev stražnega stolpa iz Drenovca pri Bukovju na meji med Nemčijo in NDH.

99 Mikša, Zorn, Rapalska, 626.

100 Rojen v Zalugu pri Prišlinu v »Maganatovi« domačiji ob meji. Živi v Rogoški Slatini.

101 Intervju z Brankom Mikšo.

Nemci so v mejnem pasu podrli vse stavbe¹⁰² in izsekali gozd¹⁰³ približno 50 metrov na široko, s čimer so omogočili boljši nadzor.¹⁰⁴ To so dosegli predvsem z uporabo prisilnega dela, v katerega je bilo vključeno krajevno prebivalstvo (slika 47).¹⁰⁵

Lesene stebre, po večini iz smrekovega in gabrovega lesa, so ob reki Sotli zabili enakomerno na vsaka dva metra ob rečno strugo, nanje pa je nemška vojska namestila pocinkano bodečo žico.¹⁰⁶ Marca 1943 so bili izdani tudi sklepi o nujni izgradnji stražnih stolpov.¹⁰⁷ Ob meji je pogosto stal okoli 30 metrov visok stolp (slika 46), zgrajen iz štirih nosilnih drogov, ki so bili iz dvojnih debel, na vrhu pa je bilo približno 3 krat 3 metre veliko pokrito stražarsko mesto. Dostop do stražarskega mesta je bil po lestvi ali lesenih stopnicah. Poleg stolpa so zgradili še bunker in namestili telefonsko povezavo.¹⁰⁸

»Imeli so take visoke [stolpe, op. a.], tako kot imajo lovci, da so videli dol – stražni stolpi. V Rjavici so imeli verjetno ene 2–3 kraje, ko je daleč od proge gor, da je od tam gledal, če je kdo šel.«¹⁰⁹

Na mejnih prehodih so bila sestavni del žične ograje (slika 50) tudi velika železna vrata, ponekod pa zgolj lesena dvizna rampa. Na najbolj izpostavljenih mestih so postavili dva metra visoko pleteno ograjo (sliki 48 in 52), na vrhu katere je bila v treh vrstah bodeča žica (slika 49). Za njo so po tleh položili dva do tri metre na široko zverženo bodečo žico, nato pa nekaj metrov na široko še pehotne mine. Mine je položila vojska, vse ostalo delo so opravili mobiliziranci.¹¹⁰

Na vsakih 500 m so bile opozorilne table v velikosti 20 do 30 cm z grozečim napisom *»Pozor! Smrtna nevarnost«*.¹¹¹ Do nesreč zaradi eksplozivnih teles je prihajajo že pri delavcih, ki so jih polagali:

102 Znana je zgodba na nemško-italijanski meji v Polhograjskem hribovju. Mejna komisija je začrtala mejo kar čez dvorišče domačije, kar bi pomenilo, da bi ob postavitvi meje podrli domačijo z gospodarskimi objekti vred. Domači so ponoči mejo prestavili nižje pod domačijo in jo tako obvarovali pred rušenjem. Vir: Nartnik, Knez, Mikša, Življenje Polhograjcev ob meji med nemško in italijansko okupacijo, 102.

103 Lastnik je les lahko odstranil in ga porabil za lastne potrebe, če ga ni, so ga odstranili prisilni delavci za potrebe Nemcev. Več niso smeli zlagati na kupe, temveč so jih razmetali po čim večjem območju goloseka, da bi tudi na ta način zatrli rast podrasti. Intervju z Milanom Koširjem.

104 Žico in mine so Nemci na bolj prehodnih mestih postavili tudi v visokogorju. Intervju z Antonom Hosnerjem.

105 Mikša, Zorn: Rapalska meja, 626.

106 Intervju z Vjekoslavom Petkom.

107 Siter, Reka Sotla, 152.

108 Mikša, Zorn, Rapalska meja, 626.

109 Mikša et al., Rogaška Slatina kot obmejno mesto.

110 Intervju z Albino Gobec.

111 ARS, AS 1602, f. 297, š. 285, Verdrahtung der kroatischen Grenze, 12. 10. 1942, 1–2

»Spomnim se, da so Nemci minirali, je mina počila in so pripeljali enega nemškega vojaka pod roko. Ta pa je nato rekel: ‚Herr kommandant, Ich kann nicht sehen.‘ Eksplozija mine mu je izruvala oziroma izkopala njegove oči. To sem jaz videl, tam spodaj pri Straži [Straža pri Rogatcu, op. a.]. Kot otroci smo se igrali in se spomnim, da se je to zgodilo.«¹¹²

Nemci so za zaščito obmejnega pasu ob Sotli v glavnem uporabljali tri vrste eksplozivnih teles: 1) potezne ročne bombe oziroma »sifonarice« (rumene barve in okrogle oblike), ki so bile obešene na žici z namenom, da bi ob dotiku žice eksplodirale in tako opozorile nemške obmejne enote, 2) črne mine, po obliki zobate, postavljene tik ob meji, 3) tretja vrsta ubojnih sredstev pa so bile v zemljo vkopane pehotne mine (črne ali sive barve, po obliki štirioglate, težke od 3 do 5 kilogramov, postavljene v žičnem pasu), ki so delovale na pritisk in so bile veliko nevarnejše. Zaradi oblike lijaka so jim domačini pravili tudi »trahterice«. Bile so dovolj velike, da so lahko ubile večjo žival (konja ali kravo) ali uničile večje prevozno sredstvo (avtomobil ali oklepno vozilo). Sestavljene so bile iz zaboja, eksplozivnega sredstva in nasekanih železnih žebeljev, ki jih je v primeru sprožitve razpršilo naokoli z veliko silo.¹¹³

Slika 47: Nemško obrambno linijo so pretežno gradili prisilno mobilizirani krajevni prebivalci. Na sliki kopanje bunkerja na območju Vonarja pri Rogški Slatini.

112 Intervju z Emilom Kranjcem.

113 Intervju z Emilom Kranjcem; Intervju z Vjekoslavom Petkom.

Slika 48: Ob slovensko-hrvaški meji, tudi od reki Sotli, danes stoji prek dva metra visoka panelna ograja z bodečo žico na vrhu. Posnetek je nastal v Slovenski vasi, ki je bila v času druge svetovne vojne okupirana s strani NDH.

Slika 49: Danes si brez težav predstavljamo, kako je bila videti ožičena meja ob Sotli. Na sliki je žica ob nekdanjem mejnem prehodu med Nemčijo in NDH pri Rjavici pri Rogaški Slatini (številka 9 na sliki 27).

Jože Zbil iz Imenega se spominja:

»Na meji je bila žica. Visoka je bila 1,2–1,8 metra. Nekje je bila višja, nekje nižja. Vsekakor pa višja od današnje [žična ograja, ki danes stoji na približno istih mestih (slika 48), op. a.]. Žica je bila razpredena na 4 metre široko. Stebri so bili na vsake 4 metre, žica pa je šla s tega vrha do tal in z drugega vrha na drugi steber, da se je žica križala. Več špur. Vse križem kražem spleteno z vsake strani. Na sredini je bila še spirala bodeče žice. Spirala je bila razvita po sredini med temi stebri. Pa še preko spirale od stebra do stebra je bila tudi bodeča žica. Minirano je bilo in skrite so bile.«¹¹⁴

Utrjevalna dela ob meji med Rogatcem in Brežicami so se začela ob koncu oktobra 1942, na odseku med Rogatcem in Macljem pa že od 7. oktobra 1942 naprej.¹¹⁵ Ograje in ostalo infrastrukturo je postavljalo gradbeno podjetje Illner.¹¹⁶ Nemci so marca 1943 v enem izmed poročil zapisali, da utrjevalna dela na območju Rogatca vse do vznožja Maclja potekajo brez večjih težav. Po zaključeni gradnji varovalnih ovir na tem mejnem odseku, naj bi se podjetje Illner lotilo izsekavanja drevja, čiščenja in ožičenja obmejnega pasu med krajema Polje pri Bistrici in Podčetrtkom.¹¹⁷

Slika 50: Ivičev mlin na Vonarju, kjer je bil mejni prehod Nimno–Brezno (na sliki 27 označen s številko 13). Na fotografiji se vidijo koluti žice ter v ozadju nemške in hrvaške mejne stražarje.

114 Intervju z Jožetom Zbilom

115 ARS, AS 1602, šk. 285, f. 297, Grenzsicherung an der deutsch-kroatischen Grenze, 20. 10. 1942; Bauarbeiten im Raume Rohitsch, Sattelbach und Matzelgebirge, 6. 10. 1942.

116 Siter, Reka Sotla, 151.

117 ARS, AS 1602, šk. 285, f. 297, Grenzsicherungszone, Hindernisbau und Bauten von Wachtürmen, 5. 3. 1943.

V letu dni je bila meja zavarovana z dva metra visoko žično mrežo (slika 52) – takšna je bila v bližini naselij, ali dvema metroma visoko bodečo rezilno žico. Na posameznih mestih, kjer je bil potreben poseben nadzor, so bile obmejne postojanke (graničarske stražarnice). Vjekoslav Petek iz Poredja se takole spominja začetnega utrjevanja meje:

»Sem bil poleg. Kako so utrjevali? Pripeljali so ošpiljene smrekove stebre (eni so še spilili, drugi so žagali), smreke so kar podirali z gozdov, kjer pa ni bilo gozda so pripeljali. To so delali domači ljudje. Naši ljudje. To so podirali cele gozdove. Stebre so zabili, potem pa žico razvili, da se razpotegne.«¹¹⁸

Glede varovanja meje se Jože Hederih spominja:

»V Polju ob Sotli so živeli mejni nemški vojaki, rekli smo jim graničarji. Od tam so hodili mimo nas do vasi Ples. Do tam so imeli rajon. Nato so se obrnili nazaj. Hodili so počasi, po dva skupaj, vsak dan, tudi ponoči. Pri nas so se vedno ustavljali v hiši. Radi so se ustavljali. Če je bilo to ponoči, so se usedli na klop ob hiši, če je bilo podnevi, so vstopili, sploh pozimi. Poleti so ostali zunaj.«¹¹⁹

Jože Zbil iz Nimnega se tudi spominja graničarjev:

»Največ je bilo teh vojakov, ki so bili na ruski fronti, potem so bili tukaj v Rogiški v bolnici na okrevanju, zatem pa so jih preoblekli in jih postavili za obmejno policijo. To tiste ljudi, ki so bili za vojake nesposobni – se pravi tisti, ki so imeli neko težko rano oziroma operacijo in jih zato niso več pošiljali na fronto. Zato so jih pa dali sem na mejo. In ti so potem večkrat hodili mimo naše hiše, ker so patroljirali tudi po okoliških obmejnih hribih, da so lahko videli daleč naokoli. S tem so imeli pod nadzorom tudi mejo, da so videli, če jo kdorkoli poskuša ilegalno prečkati. Stražarji so bili: dva po dva. Zdi se mi, da so imeli 12-urni delavnik. Stražnih stolpov se ne spominjam. Bile pa so stražarnice. Menjavali so se tako, da so jih selili iz kraja v kraj, da se niso preveč spoprijateljili in si postali domači z lokalnimi prebivalci.«¹²⁰

Mirko Halužan s Huma na Sotli se prehajanja meje spominja:

»Če je bil čuvaj pravi, te je tisti pustil preko. Včasih si ga mogel malo podkupiti. Je rekel ali kilo mesa ali kruha, vino ... Potem pa je pokazal na uro, kdaj pridite nazaj, da bo spet on tam.«¹²¹

118 Intervju z Vjekoslavom Petkom

119 Intervju z Jožetom Hederihom.

120 Intervju z Jožetom Zbilom.

121 Intervju z Mirkom Halužanom.

Življenje ob meji

»Mi od nastanka meje nismo mogli več v Sotlo. Studenec smo imeli tik ob Sotli, mrzlo, hladno pitno vodo. Nismo mogli po njo, vodo smo morali štiri leta nositi iz vasi. Niti prati nismo mogli tam. Hrepenel sem po Sotli, želel sem si iti kopat in lovit ribe. Mi smo živeli s Sotlo, prali smo, umivali stvari,« se težav, ki jih je prinesla meja, spominja Jože Hederih iz Dekmance.¹²²

Citat kaže na težave, ki jih je za prebivalce ob meji prinesla meja. Nova meja je ob Sotli onemogočila kopanje in ribolov, celo dostop do same vode, kar je domačinom onemogočalo vrsto dejavnosti, kot je dostop do pitne vode, vode za pranje, v času poletnih suš je bilo onemogočeno namakanje kmetijskih zemljišč.¹²³ Zaradi nedostopnosti vode je trpela tudi živina. Propadali so vinogradi, ker vinorodnih območij niso mogli zadostno škropiti z galico.¹²⁴

Za dnevne migrante, ki so hodili na delo s hrvaške na nemško stran, je prehajanje meje postalo oteženo, neprijetno in podvrženo stalnim kontrolam. Prisostvovanje na pogrebih in mašnih slovesnostih ter obiski cerkva, sorodnikov in prijateljev na drugi strani meje niso bili zadostni razlogi za izdajo dovoljenja za prehod.¹²⁵

»Spomnim se pogreba stare mame, na pogrebu sva bila z mojim očetom, na slovenski strani žične in zaminirane meje. Sva morala stati na travniku in gledati preko žice. To je bilo leta 1943. Žalostno sva opazovala pogreb. Kropiti nisva mogla. Nekaj ljudi je bilo na pogrebu, na hrvaški strani, pa nekdo je bil tudi z nama na naši strani,« se spominja Marjana Unverdorben.¹²⁶

122 Intervju z Jožetom Hederihom.

123 Intervju z Jožetom Hederihom; intervju z Brankom Mikšo.

124 Intervju z Ivanom Ivičem.

125 Intervju z Brankom Mikšo; intervju z Marjano Unverdorben.

126 Intervju z Marjano Unverdorben.

Slika 51: Okrog leta 1943 je neznan fotograf posnel okopavanje njive v Dekmanci. Delo bi bilo povsem vsakdanje, če ne bi bil čas poseben – bila je vojna, le nekaj metrov stran pa je potekala meja med Nemčijo in NDH, ki je bila zastražena, ožičena in minirana.

Ljudje pa meje seveda niso prehajali zgolj legalno. Prebivalci, zlasti tisti, ki so živeli blizu meje, so preko Sotle tihotapili različno blago.

»Ker je bila pri nas hiša malo skrita, se je vedno nekaj šmugljalo – tobak in sol, iz ene države v drugo. Bila je zamenjava. To se je vedno dogajalo pri nas med hišo in hlevom, kjer je bilo malo skrito. Sol so porivali pod žico, tobak so pa kar čez mrežo vrgli, ker je bil lahek. Pri mlinu je ostala manjša brv, po kateri so prečili. Sotla je pozimi zaledenela in so jo prečkali po ledu, poleti so jo lahko pa tudi prebrodili, ker je bila zelo nizka, do gležnja,« se spominja Jože Hederih.¹²⁷

Ela (Gabriela) Krumpak je bila ob začetku vojne stara 21 let in je imela v Rogaški Slatini frizerski salon. Ker je bilo pomanjkanje veliko, je tudi sama tihotapila:

»Po celi Sotli se je tihotapilo. ... Sem imela sestro na Hrvaškem in smo na črno kupili tobak in ga dali carinikom s steklenico šnopsa in nas je ob določeni uri spustil preko meje. Jaz, ko sem imela pa salon, nisem mogla več računat, sem recimo potem za eno

127 Intervju z Jožetom Hederihom.

trajno računala šalco masti. Poleg tobaka smo švercali še sol, včasih kruh. Tobak smo dobili s Hrvaške. Kdor je kadil, je naredil vse, da bi prišel do tobaka.»¹²⁸

Tudi Emil Krajnc iz Rogatca ima mnogo spominov na to:

»Ko je bilo utrjevanje meje končano so prišli ‚grenslerji‘ (tako smo jim rekli), ki so imeli tu pri Zupancu svojo postojanko, tu kjer stoji moja hiša, malo nižje, so imeli svoj lager municije (orožja). To so bili v glavnem Avstrijci, starejši letniki, starejši možje in so se sprehajali gor in dol ob meji. Enkrat se še spomnim, ko smo kot otroci skakali po bregu, a na tistem mostu, ko so bile preko vrata, tisto ni bilo minirano in so prišli z one strani (tu se je namreč švercal tobak in sol). In oni so šli gor, tu pa je prišel en starejši avstrijski vojak in jih je videl. In je rekel na glas: ‚Pa ravno zdaj morajo ti hudiči tu hoditi, ko sem jaz tukaj.‘ Vzel je pištolo in je ustrelil v zrak. Mi smo se pa smejali, ko so oni bežali.»¹²⁹

Ob vsem omenjenem pa je verjetno najbolj zanimiv spomin na skoraj neverjeten dogodek, ko se je prek Sotle »švercalo« »preko 20 glav živine.«¹³⁰

Slika 52: Ograja ob meji na nemški strani je bila visoka tudi več kot dva metra. Kljub temu je prek mejnih ovir potekalo tihotapljenje. Sicer redka fotografija tihotapljenja prikazuje uporabo lestev pri prečkanju ograje. Posneto v bližini Rogaške Slatine, verjetno leta 1944.

128 Intervju z Elo Krumpak.

129 Intervju z Emilom Kranjcem.

130 Intervju z Jožetom Zbilom.

Prehod prek minskega polja so največkrat omogočili s postavljanjem desk in lestev (slika 52).¹³¹ Pri tihotapljenju je v prvih letih prihajalo tudi do smrtnih žrtev. Mrliška matična knjiga za Rogaško Slatino ima kar nekaj zavedenih smrti z navedbo »ustreljen na meji« (slika 53).¹³² Da pa se je strogo nadziranje meje in kaznovanje tihotapstva proti koncu vojne zelo omililo, kaže slika 52. Štefka Ivić iz Vonarja se spominja, da so celo nemški stražarji včasih držali lestev pri tem početju.¹³³

Nr. 97 C

Rohitsch-Sauerbrunn den 14. Dezember 1943

Der Knecht [redacted]

Katholisch [redacted]

wohnhaft in Rohitsch-Sauerbrunn, Reinersberg 6

ist am 5. Dezember 1943 um [redacted] Uhr [redacted] Minuten

in Bräunl an der kroatische Gränze erschossen verstorben.

D. er Verstorbene war geboren am [redacted]

in Rohitsch-Sauerbrunn, [redacted] Tschöckel

(Standesamt Pfarramt Heiligen Kreuz Nr. IV/23)

Vater: Keschler, [redacted], katholisch, zuletzt wohnhaft in Rohitsch-Sauerbrunn, [redacted]

Mutter: [redacted], katholisch, zuletzt wohnhaft in Rohitsch-Sauerbrunn, [redacted]

D. er Verstorbene war — nicht — verheiratet .

Eingetragen auf mündliche — schriftliche Anzeige der Polizeiverwaltung in Rohitsch-Sauerbrunn.

D. Anzeigende [redacted]

Vorgelesen, genehmigt und [redacted] unterschrieben

Der Standesbeamte
K. [redacted]

Todesursache: erschossen.

Eheschließung de Verstorbene am [redacted] in [redacted]

(Standesamt [redacted] Nr. [redacted])

Slika 53: Zapis v mrliški matični knjigi, kjer je zapisano, da je bil nesrečnik ustreljen ob meji.

131 Intervju z Jožetom Hederihom.

132 Mrliška matična knjiga Rogaška Slatina 1941–1945.

133 Intervju z Štefko Ivić.

Pri ilegalni prehodih so žično ograjo prerezali kar s škarjami za obrezovanje žive meje. Kljub temu, da so uspešno prečkali mejne ovire, pa so morali prečkati še reko Sotlo. V manjših skupinah so reko prebrodili v parnicah,¹³⁴ ob prehodu večjih skupin pa so reko največkrat preplavali.¹³⁵ Prehod I. bataljona Zagorskega odreda pozimi 1943 je potekal takole:

»... morali so preplavati Sotlo, a naše borce, ki niso znali plavati so prenesli ostali borci nesoč jih na svojih hrbtih in jih privezali na vrv in jih tako potegnili čez Sotlo, tako da se niti eden borec ni utopil.«¹³⁶

V izrednih primerih, ko so se morali na hitro umakniti, so tudi jurišali na mostove (primer je Figarjev most v Stari vasi) in tako prečkali mejo.¹³⁷

Največja partizanska enota, ki je prečkala mejo, je bila XIV. divizija. Sotlo je prestopila v noči na 7. februar 1944 pri Sedlarjevem, le malo gorvodno od hiše Jožeta Hederiha.

»Žaga blizu naše hiše je dala les, ki so ga postavili v pontonski, zasilni most v eni noči. Nemški graničarji so vedeli o tem, pa so se poskrili.«¹³⁸

Velike težave je meja povzročala dvolastnikom. Kako težko jim je bilo zaradi prehajanja meje vzdrževati polja na obeh straneh meje in kako so se prebivalci znali znajti, nam pove pripoved Štefke Ivič iz Vonarja:

»Ker bi zaradi zaprtega prehoda čez most, kjer smo sicer prehajali Sotlo, do svojih parcel na hrvaškem imeli predaleč, smo se dogovorili s sosedi, ki so imeli isto težavo, da obdelujemo zemljo drug drugemu. Dogovarjali smo se kar preko meje.«¹³⁹

Tudi Ivan Ivič iz Bregnega na hrvaški strani se spominja, da so doma imeli zaradi tega težave. Na slovenski strani so imeli vinograd in jeseni so grozdje večinoma s kravami in vozom pripeljali domov ter ga tam sprešali. Eno leto pa je bila meja zaprta in takrat so v skladu z dogovorom s kmetom na slovenski strani, ki je to leto obdeloval vinograd, polovico letine proti večeru na skrivaj znosili prek Sotle. To so opravili na bolj skritem delu, kjer ni bilo hiš. Na hrvaški strani so imeli pripravljen voz in krave, da so

134 Parnica je korito v katerem kmetje po zakolu parijo svinje, da jih tako razčetinijo.

135 Kostevc, *Bizeljsko*, 27 in 33; Teropšič, Tomaž. *Štajerska v plamenih*, 253.

136 Izveštaj politkomesara, 16.

137 Kostevc, *Bizeljsko*, 33.

138 Intervju z Jožetom Hederihom.

139 Intervju z Štefko Ivič.

letino lahko pripeljali domov. Morali so biti kar se da previdni, da jih nemški vojaki niso opazili.¹⁴⁰

V povezavi z njihovim grozdjem in vinom se Ivan Ivić spominja:

»Moj oče Antun Ivić je leta 1924 kupil vinograd na slovenski strani blizu cerkve svetega Areha. To je bilo naravnost od nas preko Sotle približno 20 minut peš hoje. Malo je bil problem ker ni bilo kleti – samo vinograd. Grozdje se je zato pripeljalo domov in doma sprešalo. Doma se je potem tudi prodajalo vino. Ni bila to neka gostilna, ampak bolj po domače. So pa vsi vedeli da pri Ivičevem Toneki lahko dobijo pijačo. Tako je bilo tudi v času vojne in poleg domačinov so se na pijači ustavile tudi vojaške patrulje – partizanske in ustaške. Ata s tem ni imel težav, oboji so pijačo tudi plačali. Skrbelo pa ga je, da ne bo prišlo do kakšnih spopadov in streljanja. Pa so mu oboji obljubili, da se bodo izogibali konfliktov. Tako je tudi bilo in ate se ne spomni, da bi nastal kak konflikt. Vedeli so eni za druge in se držali dogovora o nenapadanju. So raje nekje zunaj počakali. Ravno družili se pa tudi niso.«¹⁴¹

---

140 Intervju z Ivanom Ivićem.

141 Intervju z Ivanom Ivićem.

Smrtne žrtve na meji

Največjo nevarnost za krajevno prebivalstvo so predstavljale mine. Zaradi njih je bil ljudem otežen ali kar onemogočen prehod do njiv, gozdov, pot do trgovine, zdravnika ali cerkve pa se je znatno podaljšala. Tudi živina se ni mogla več pasti v obmejnem pasu. »Ob žici je tudi med vojno razneslo kakšno kokoš ali kravo, ki je brskala po tleh ali tresla žico,« se spominja Jože Hederih.¹⁴²

Predvsem pa so mine terjale človeške žrtve.

»Ker je bila žična meja minirana in tam bodeča žica, si je stric tam naredil prehod. Žico je porezal in preveril, da tam ni min. Skozi ta prehod je večkrat hodil na drugo stran, največkrat ob večerih. Leta 1944, bila je velika noč, je spet hotel iti prek. Pa mu je moja mati rekla: ‚Francl [sliki 54 in 55], ne hodi danes, taki praznik je.‘ Pa je rekel: ‚Pa kaj, nič zato, vseeno grem.‘ In malo pozneje so starši slišali eksplozijo in so se seveda ustrašili, ker so predvidevali, kaj se je zgodilo. Očitno je stražar opazil prehod in je tja nastavil mino. Ko se je stric plazil preko porezanih žic, je z rokami zadel nastavljeno mino, ki je eksplodirala. Stric je klical na pomoč, eksplozija mu je poškodovala roki in obraz. Bil je slep. Naši so ga prinesli domov in še štiri dni je živel [v tem času je naredil oporoko - slika 56, op. a.]. V bolnico ga niso mogli prenesti. Vse dokler niso žice po vojni odstranili, so bili na žici vidni ostanki stričeve obleke. Prej si je nihče ni upal odstraniti. Mi otroci smo te ostanke stričevih oblačil še dolgo časa gledali in si to zelo zapomnili« se spominja Branko Mikša.¹⁴³

Jože Hederih se spominja:

»Ko je šla vojna že h koncu, so bili fantje radovedni. 16 let star fant je želel izkopati mino in je umrl. ... Nekaj časa je še mrtev visel na žici. Še dolgo me je bilo strah, groza me je bilo, vedno sem ga imel pred seboj. To se je zgodilo čisto blizu naše hiše.«¹⁴⁴

142 Intervju z Jožetom Hederihom.

143 Intervju z Brankom Mikšo.

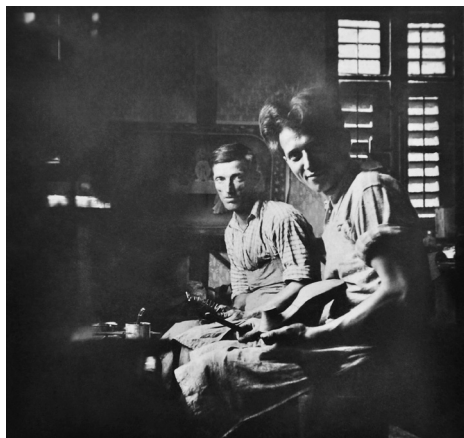
144 Intervju z Jožetom Hederihom.

Slika 54: Franjo Mikša (Maganatov Franc) je bil doma v Zalugu tik ob Sotli na hrvaški strani meje. Na velikonočno nedeljo leta 1944 je ilegalno prestopal mejo po že utečenem in uhojenem skrivnem prehodu. Pri tem je naletel na novo nastavljeno mino, ki ga je hudo poškodovala. Po treh dneh je umrl.

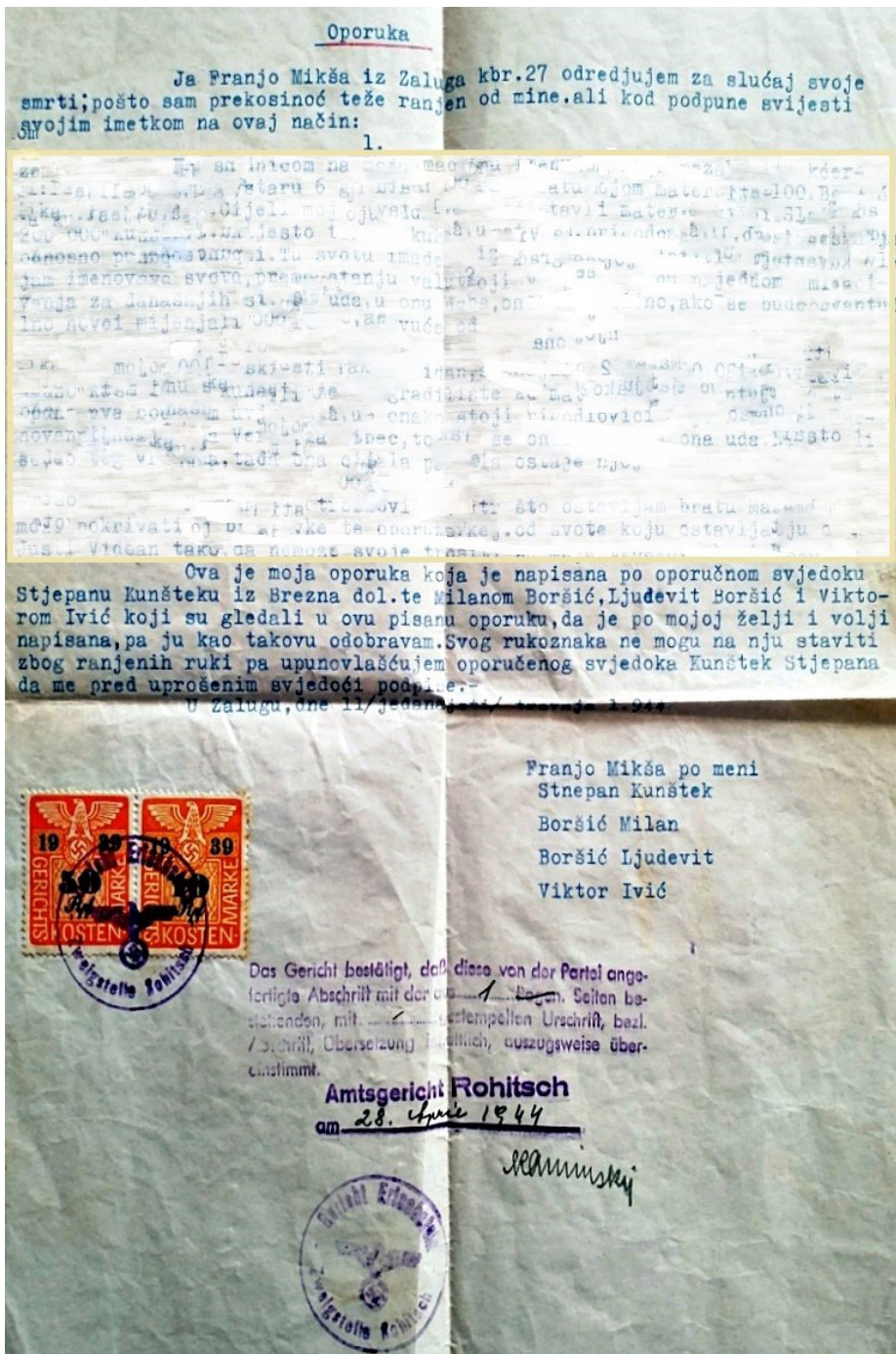
Eksplozivna sredstva, ki so jih Nemci postavili ob meji, so partizani pogosto pobirali in uporabljali v svojih minerskih akcijah. O tem prča poročilo z območja Varaždina, v katerem poročajo:

*»... kmetje iz vasi, ki se nahajajo ob hrvaško-nemški meji, pobirajo mine, ki so jih postavile nemške oblasti za utrditev meje in jih predajajo partizanskim skupinam ...«.*¹⁴⁵

Slika 55: Franjo Mikša (desno), rojen leta 1910, je umrl za posledicami eksplozije mine leta 1944. Levo je Franjo Ivić, rojen leta 1895 v kraju Donje Brezno, katerega sin se je leta 1945 smrtno ponesrečil z mino.

145 Izveštaj Zapovedništva, 118.

Slika 56: Oporoka Franja Mikše, ki jo je po nesreči z mino narekoval.

Utrjevanje južne rajhofske meje leta 1944

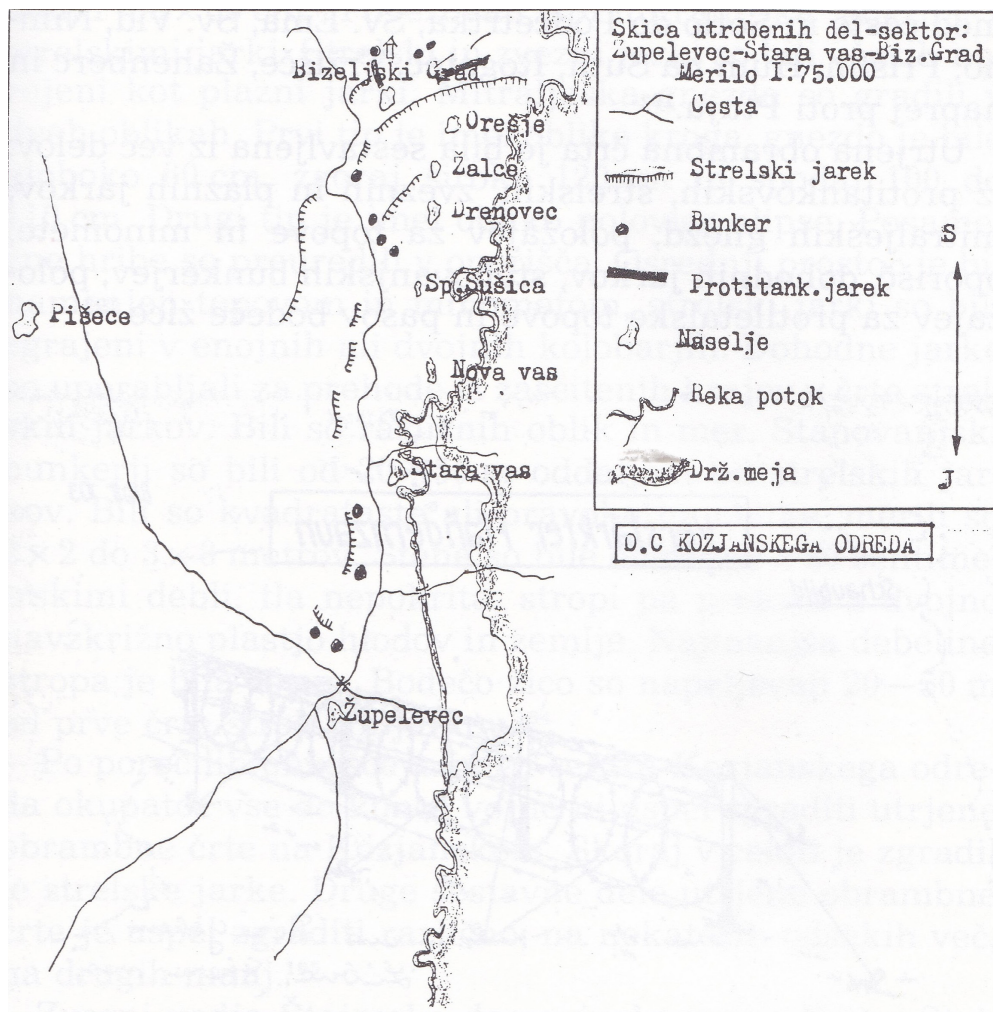
»Oktobra 1944 so iznašli upravni okupacijski organi za nas posebno važno in kvalitno zaposlitev. Ljudi se je začelo goniti h kopanju strelskih jarkov. Strelski jarki so se kopali načrtno, v obrambo pred Rusi. Brez razlike za starost in spol ter zdravstveno stanje, so silili k temu delu vse letnike od 14. pa do 50. leta starosti. Ker se ljudstvo na izdane pozive ni odzivalo in se udeležilo kopanja teh jarkov, je napel okupator druge strune. Uvedle so se razne kazni ... Tu in tam se je kak vztrajen upornik znašel tudi v kazenskem taborišču [slika 57] v Rogiški Slatini.«¹⁴⁶

Slika 57: Osnovna šola v Rogiški Slatini (danes je to III. osnovna šola Rogaška Slatina) je bila postavljena leta 1888. Zaradi financiranja gradnje in vpliva na izobraževanje se je imenovala »nemška šola«. Med drugo svetovno vojno je v njen potekal pouk. Leta 1944 so jo preuredili v kazensko taborišče.

Nemci so v drugi polovici leta 1944 ob pričakovanju morebitnega izkrcanja zaveznikov v Istri ter zaradi uspehov partizanov in Rdeče armade v Srbiji, začeli z obsežnim utrjevanjem

146 Šolska kronika OŠ Šmarje pri Jelšah (za obdobje 1941–1945).

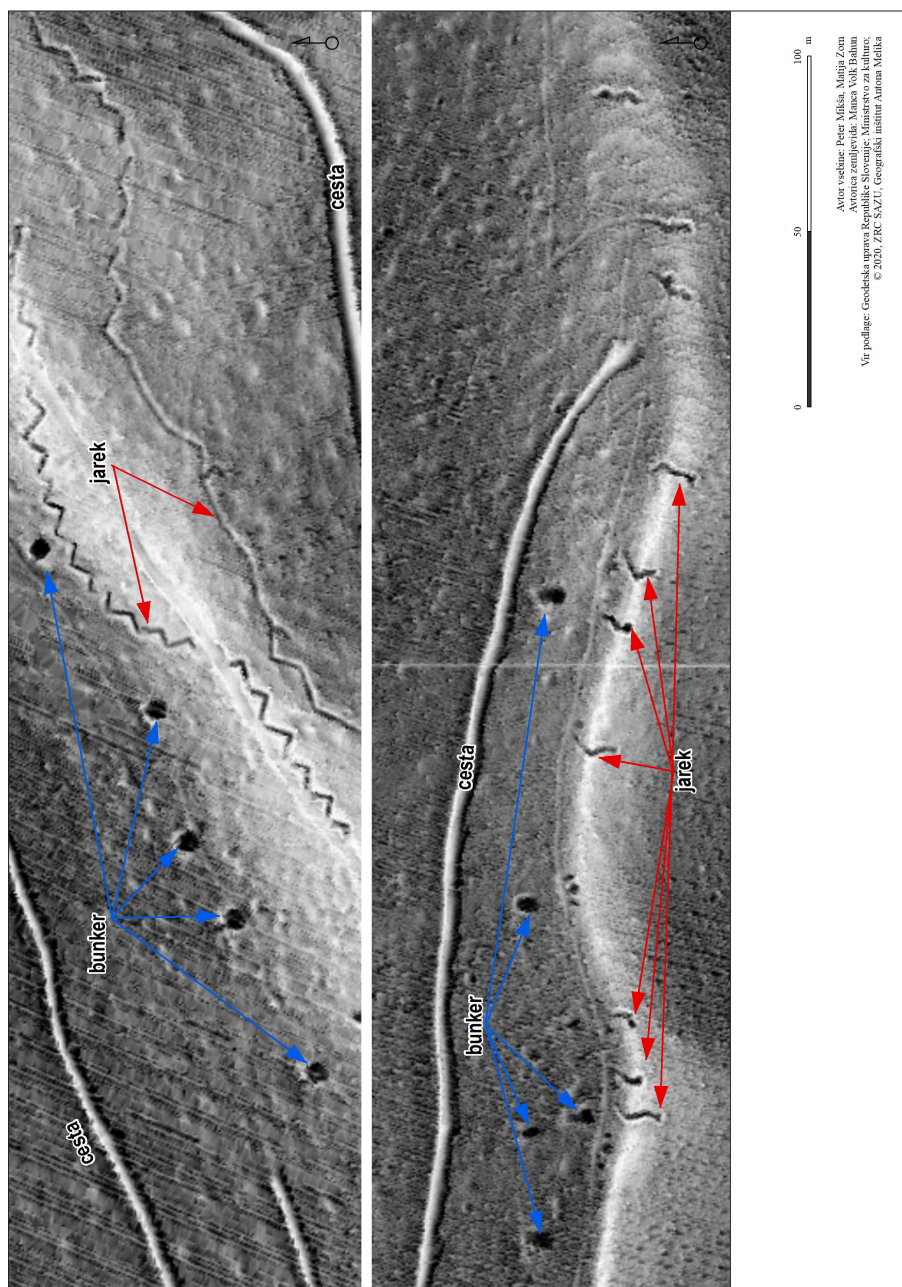

Slika 58: Partizanska skica nemških utrjevalnih del na Bizeljskem.

južne meje (slika 58). Adolf Hitler je namreč na pretečo nevarnost odreagiriral z objavo dveh dekretov (povelji z dne, 26. julija in 19. septembra 1944), v katerih je ukazal, naj se tudi na reki Sotli vzpostavi neprebojni *Südostwall* (Jugovzhodni zid, imenovan tudi *Reichsschutzstellung*, tj. črta za zaščito rajha). Utrjena meja na Sotli naj bi predstavljala močno obrambno linijo, kjer bi se »zlomila«¹⁴⁷ sovjetska ofenziva in preprečil vdor Rdeče armade na Spodnjo Štajersko in jugovzhodno Avstrijo. V prvi polovici oktobra 1944 je začel nemški okupator vzdolj celotne Sotle (od izvira na Maclju (sliki 45) do izliva v Savo v bližini Brežic) z obsežnimi dodatnimi utrjevalnimi deli. Mejo so na bližnjih vzpetinah

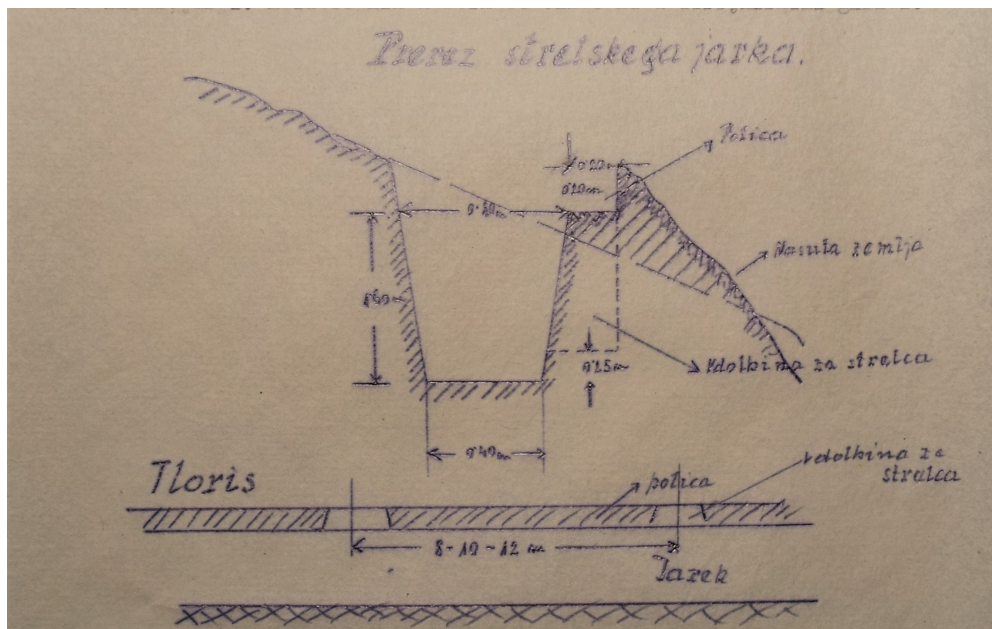
147 Klanjšček et al., *Narodnoosvobodilna vojna*, 773.

Slika 59: Strelni jarki in bunkerji na Macjju (izsek iz slike 45). Jarki in bunkerji so na natančnem digitalnem modelu reliefa z loljivostjo 1 m lepo vidni.

prepredli s kilometri strelnih jarkov (slike 45, 59, 60, 63 in 66) (domačini jih še danes imenujejo »šicgrabni«) ter utrdili z mitralješkimi gnezdi (slike 61 in 64) in bunkerji (slika 65), skladišči za strelivo, topovskimi rovi in raznimi pastmi. Na prehodnih točkah (na primer mostovih) so položili protitankovske ovire (stebre in mine), v zaledju protitankovskih ovir pa so namestili lažje protitankovske topove za boj proti tankom in invazijski pehoti. Vz dolž meje so na liniji od 100 do 150 metrov od Sotle skopali do 4 metre široke in 3,5 metra globoke protitankovske jarke, ki so jih na posameznih mestih utrdili še z lesom ali šibjem. Protitankovski jarek na cesti Rogatec–Rogaška Slatina tik ob Sotli je bil denimo globok in širok pet metrov. Pred te jarke, ki so ob Sotli skupaj s strelnimi jarki predstavljali glavno in neprekinjeno protitankovsko varovalo, so postavljali tudi dvovrstne ali večvrstne žične ovire (slika 62). Na pomembnejših območjih so gradili tudi bunkerje in postavljali protiletalske topove. V primeru pomanjkanja gradbenega materiala (kamenja, lesa in zemlje) je okupator celo rušil in uničeval kamnite hiše.¹⁴⁸

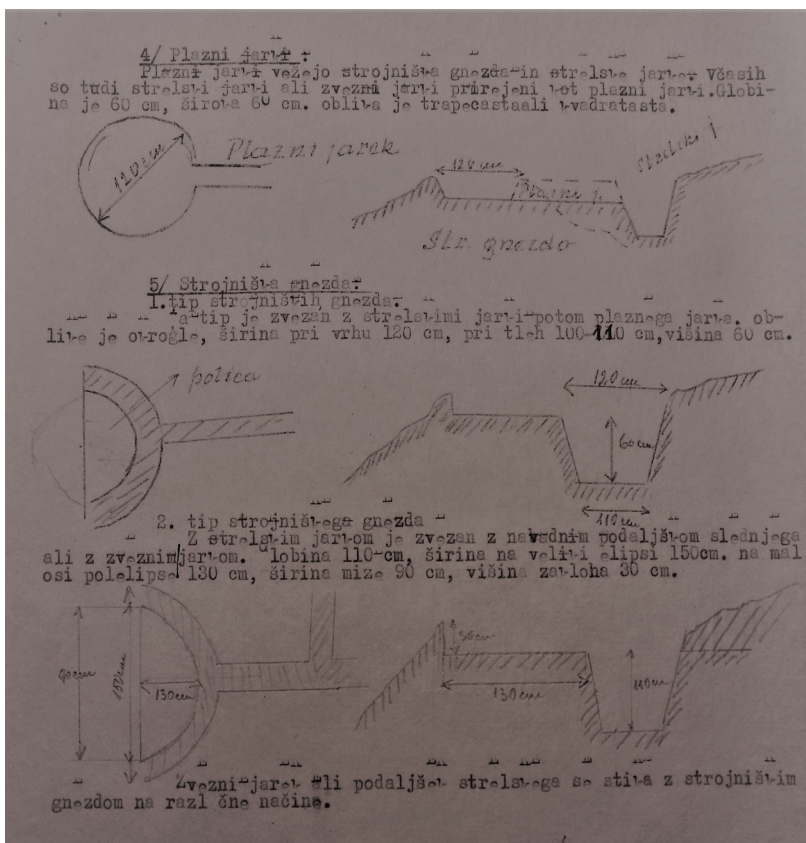

Slika 60: Načrt nemškega strelnega jarka.

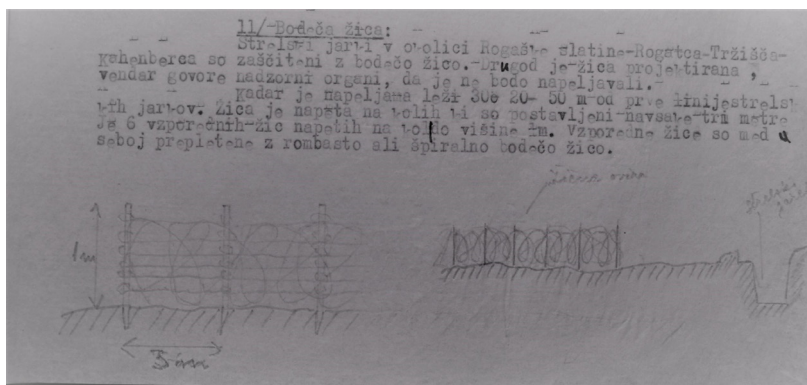
Sprva je bila predvidena betonirana obrambna linija (za okoliš Rogaške Slatine je bil med drugim pripravljen že cement za izdelavo betona), toda zaradi hudega pomanjkanja materiala (predvsem železa) so se odločili za navadno utrjeno črto, sestavljeno iz poljskih utrdb.¹⁴⁹ Izkopavanje so večinoma opravljali vojni ujetniki, pogosto pa so za delo prisilno

148 Siter, Reka Sotla, 160.

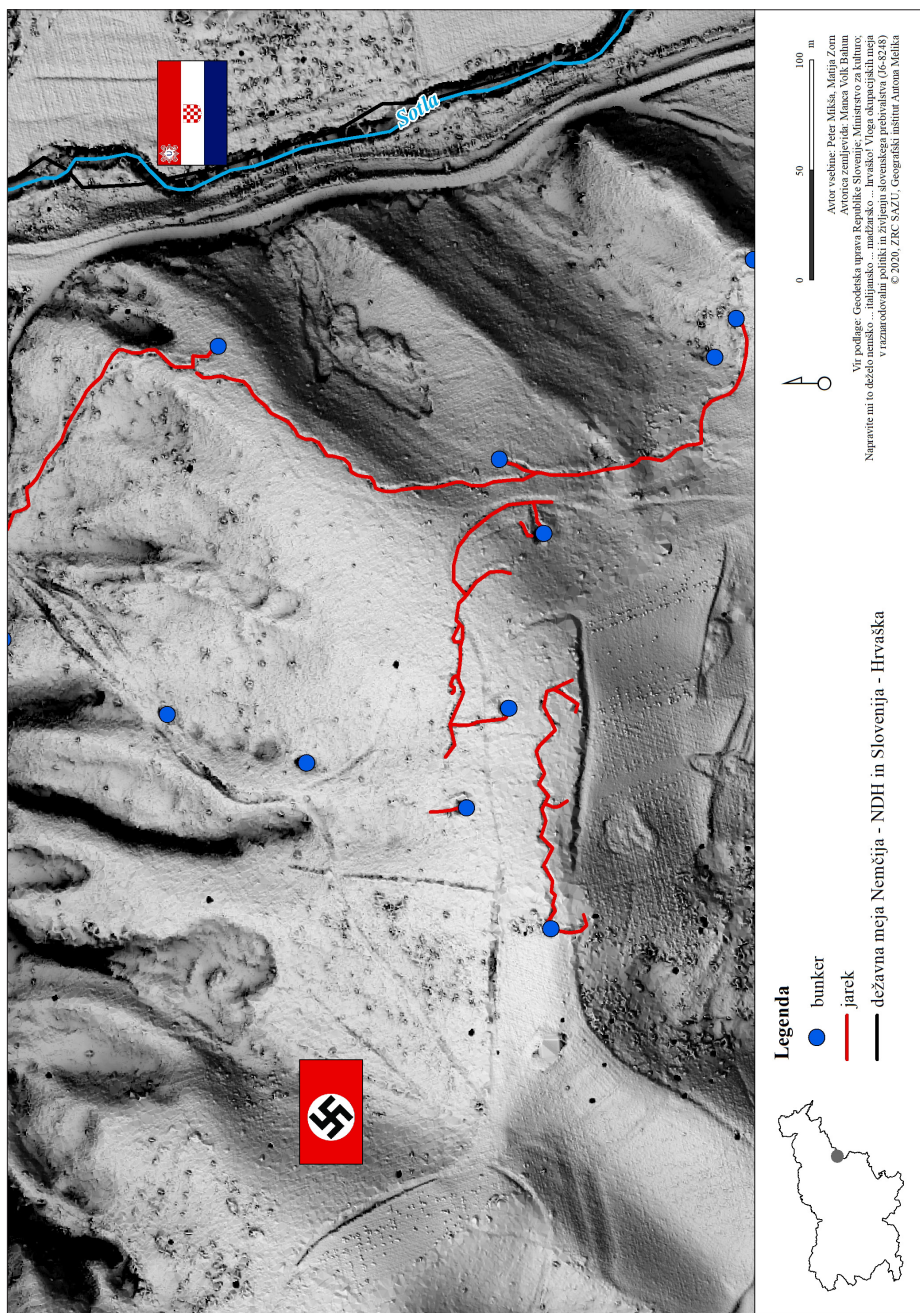
149 SI AS, šk. 64, map. 3, Utrdbena dela na Spodnjem Štajerskem. 6. 12. 1944.

Slika 61: Načrt nemškega plaznega jarka in strojniškega gnezda, kot so ga narisali partizanski obveščevalci.

Slika 62: Strelske jarke v okolici Rogaške Slatine so nemci še dodatno zaščitili z bodečo žico. Skico so narisali partizanski obveščevalci.

Slika 63: Strelni jarki in bunkerji zgrajeni na desnem, nemškem bregu reke Sotle severno od Nimnega. Skopanih jarkov je na sliki za slab kilometer.

vpoklicali tudi krajevno prebivalstvo (slika 47). Zaradi velikopoteznega projekta, ki je zajel več deset kilometrov dolg pas, in pomanjkanja delovne sile so zemeljske izkope opravljali tudi nemški vojaki.¹⁵⁰ Na celotni dolžini Sotle je bilo mobilizirano od 28.000 do 50.000 delavcev.¹⁵¹ Na sektorju 3. gradbenega odseka s sedežem v Rogaški Slatini naj bi od oktobra 1944 dalje delalo od 8000 do 12.000 prisilno pripeljanih delavcev.

»Spomnim se, kako so kopali panzergrabne, ob glavni cesti, vzporedno z njo. Gradili so tudi šicgrabne. Kopali so Nemci, Kočevarji [kočevski Nemci, op. a.] in preostali domačini so morali kopati, tudi moja sestrična, ki je občasno živela pri nas. Jaz sem bil za to še premajhen. To je bilo okoli leta 1943, 1944. Ti grabni so bili kot klet, obdana s hlodi. Ne vem, od kod so jih dobili. Vozili so s kamioni, vozovi, tudi konji. V grabnih so naredili še sedeže, tudi iz hlodov, nastala je klop. S sošolcem sva iz šole vedno šla po teh grabnih,« o utrjevanju v bližini Bistrice ob Sotli pripoveduje Jože Hederih.¹⁵²

Albina Gobec iz Rogaške Slatine dodaja:

»Kopali smo od Sv. Križa (Rogaška Slatina), od Rjavice pa vse do Sv. Eme, nižje pa so prevzeli iz Šmarja. Veliko strelskih jarkov in druge izkopane infrastrukture je teklo preko travnikov in polj. Po koncu vojne so si morali lastniki sami poravnati teren, da so lahko začeli s kmetovanjem.«¹⁵³

Slika 64: Branko Mikša prikazuje pozicije mitraljeških gnezd v Nimnem.

150 Šolska kronika Osnovne šole I. v Rogaški Slatini (1898–1958), 17–18.

151 ARS, AS 1851, Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, 1941–1945, šk. 69, a. e. 1826, 16. 10. 1944. Situacijsko poročilo je bilo naslovljeno na Glavni štab NOV in PO Slovenije.

152 Intervju z Jožetom Hederihom.

153 Intervju z Albino Gobec.

Obrambni jarki so bili globoki od 1,5 do 2 metra, približno vsakih 50 metrov (odvisno od terena) je bilo umeščeno mitralješko gnezdo velikosti okrog 2 krat 2 metra, na določeni razdalji (okrog 100 metrov) pa je bil izkopen večji bunker (sliki 45 in 65). V njem je bilo prostora za 12 do 16 oseb, bil je prekrit s plastmi lesa in zemlje, da bi morebitna eksplozija bombe čim manj poškodovala notranjost. Vsi izkopi so bili utrjeni z lesenimi bruni. Les so posekali v okoliških gozdovih, lastnikom pa za odvzeti material niso plačali.

Slika 65: Ostanek nemškega bunkerja na Maclju. Bunkerji na Maclju so imeli dimenzije od približno 5 m do približno 7 krat 7 m.

Jože Zbil se spominja:

»Nič, kar prišli so, in so mi vzeli ogromno gabra in smrek (pa še česa drugega, samo da je bilo dovolj debelo) ter drugi les za gradnjo bunkerjev. Nič plačali, samo vzeli. Vsaki bunker je bil troslojen, okroglega lesa in eden na drugega zložen, kakor je bil pač bunker velik oziroma dolg. To je bilo iz zelo debelega lesa in naložena zemlja med posameznimi sloji, da je morebitna odvržena bomba izgubila svojo eksplozivno moč. Ni pa bil betonski bunker. Bil je kar velik. Nekje 16–19 vojakov je lahko notri spalo, so imeli narete večnadstropne postelje. Dandanes se vidi še jama [slika 65], kjer je bil bunker. Strelski jarki so potekali cik-cak [slika 63].«¹⁵⁴

154 Intervju z Jožetom Zbilom.

Slika 66: Strelni jarek na Maclju.

Kazensko delovno taborišče v Rogaški Slatini

V okolici Rogaške Slatine so s pripravami na obrambno utrjevanje meje začeli septembra, z delom pa oktobra 1944. V ta namen so postavili kazensko delovno taborišče z nazivom »*Straflager des Stellungsbaues Bauabschnitt Untersteiertmarkt*«. ¹⁵⁵ Taborišče, ki je bilo najprej nastanjeno v Mataničevi hiši, kasneje pa v osnovni šoli (slika 57), je bilo obdano s pasom žičnih ovir, širokim od 4 do 6 metrov. Prvotno je bilo namenjeno osebam, ki jim je bilo kopanje jarkov prisilno odrejeno, a se pozivu oblasti niso odzvale ali pa so se pri delu izkazale za nezanesljive. V začetku leta 1945 so bili v taborišču tudi politični priporniki celjskega Gestapa, zlasti ujeti partizani in aktivisti OF. V taborišču naj bi bilo dnevno od 300 do 400 kaznjencev, ki so tam bivali v zelo slabih razmerah. Ela Krumpak se še spomni tega časa:

»Imela sem polbrata, ki je bil zaprt in je moral kopati jarke. Ko so šli kopat jarke, so dobili nekaj zelo malega za jesti. Grabne so kopali, da so naredili mejo.« ¹⁵⁶

155 Šolska kronika Osnovne šole I. v Rogaški Slatini 1898–1958, 17–18.

156 Intervju z Elo Krumpak.

Sliki 67 in 68: III. Osnovna šola Rogaška Slatina, kjer je leta 1944 in 1945 delovalo nemško kazensko delovno taborišče z nazivom »*Straflager des Stellungsbaues Bauabschnitt Untersteiertmarkt*«.

Življenje ob meji po vojni

Po koncu vojne je ožičenje na meji še ostalo kot tudi mine. Krajevno prebivalstvo je žico, ki je bila zelo kakovostna, uporabljalo za lastne potrebe.

»Pa smo šli na mejo po žico in jo odpeljali na dom, da smo si lahko doma ogradili domove. ... Pa vsaki kmet je šel po tisto žico, to je bila lepa žica. Bila je pocinkana. To ni taka kot naša rjava – vse zanič, ko ni nič veljala.«¹⁵⁷

Kmalu po osvoboditvi je na nekdanjo mejo prišla jugoslovanska vojska, da bi jo očistila. Vojaki so odstranjevali mejno infrastrukturo in mine.

»Prišla je naša vojska in podirala mejo. Stebre so izruvali, žico zvijali, za mine je bila posebna ekipa. Imeli so posebne aparate, s katerimi so iskali mine. Bil je aparat na palci, dolgi meter in pol, bil je detektor,« se spominja Jože Hederih.¹⁵⁸

Vseh min pa seveda niso uspeli odstraniti in te so ostale huda nadloga za domačine. Jože Hederih nadaljuje:

»Ponekod niso natančno poiskali min, kakšna je ostala noter in je kasneje še bila kakšna nesreča. Tudi jaz sem s strahom hodil okrog hiše do Sotle, nisem bil brez skrbi, dokler se to ni pozabilo.«¹⁵⁹

Podobno pripoveduje Branko Mikša:

»Kmalu po vojni je prišla četa jugoslovanske armade. Spominjam se, kako so strumno korakali in peli partizanske pesmi, kot so Druže Tito mi ti se kunemo in podobne ...

---

157 Intervju z Emilom Kranjcem.

158 Intervju z Jožetom Hederihom.

159 Intervju z Jožetom Hederihom.

Prihajali so z dolgimi sulicami, korakoma kot grška falanga. Sulice so bile približno štiri metre dolge, na koncu je bila kovinska konica, cca. 40–50 cm dolga. Konico so zabadali v mivko in iskali mine. Hrano so dobivali iz Rogaške, pri nas pa so pekli kruh.»¹⁶⁰

Čiščenje min je mnogokrat zahtevalo tudi življenja med vojaki. Emil Kranjc je bil prisoten pri eni taki nesreči:

»Leta 1945 je tudi ubilo enega fanta, blizu (vizavi) Steklarne, ko je čistil mejo. Tu, kjer je straža, pod stražo se je reklo ‚šuthaufn‘ (od premoga ostanki) – tam je bilo enih 5–6 m do Sotle in tam noter je hodil in ga je v zrak vzdignilo.»¹⁶¹

Branko Mikša se spominja tudi, kako se je njegov oče spopadal s to nadlogo:

»Mine so še vedno, kljub čiščenju vojakov, po vojni ostale v poljih ob meji. Še danes v teh letih kdo naleti na mine, ko kaj koplje tam. No, na slovenski strani smo imeli zemljo in pogosto je tam po vojni kakšna žival stopila na mino in je poginila. Oče je nabavil brane za rahljanje prsti. To brano je priredil – pri kovaču je dal narediti takšne dolge nože, ki jih je pritrdiril na brano. Dodatno jo je še obtežil in na dolgi verigi so krave vlekli to brano preko travnikov in njiv. Spomnim se dveh takih primerov, ko se je mina aktivirala. Pozneje pa je kljub temu še vedno bilo zelo nevarno. Marsikje je kdo nastradal, ker je našel mino. Ali je izgubil roko, pa oči. Pri sosedu, pri ‚Bajti‘, je en stopil na mino in tam tragično končal. Naša mama se je zelo bala za nas fante v teh letih po vojni, ker je municije ob meji in po gozdovih ostalo že zelo veliko.»¹⁶²

Štefka Ivić tudi pripoveduje o tem času:

»Vojaki, ki so čistili minska polja po koncu vojne, zaradi meni neznanega razloga niso pobrali treh min iz našega travnika. So pa očetu povedali, kje so. Oče je zato še mnogo let živino vedno pasel malo stran. Spomnim se še, da smo eno mino dobili več kot deset let kasneje. Jo je oče na hitro prijel in vrgel v Sotlo.»¹⁶³

V strugi Sotle je še desetletja po vojni ostajala tudi žica, ki so jo pri čiščenju meje zmetali vanjo. Žica sama po sebi ni bila problematična ali nevarna, je pa zelo motila ribiče, ki so imeli še dolgo časa zaradi tega težave pri ribolovu.¹⁶⁴

160 Intervju z Brankom Mikšo.

161 Intervju z Emilom Kranjcem.

162 Intervju z Brankom Mikšo.

163 Intervju z Štefko Ivić.

164 Intervju z Brankom Feldinom.

Zaključek

Današnja meja med Slovenijo in Hrvaško je bila v času druge svetovne vojne najbolj jugovzhodna meja nemškega rajha. Potek meje med Nemčijo in novoustanovljeno Neodvisno državo Hrvaško so v grobem določili maja 1941 z meddržavnim sporazumom, za določitev meje na terenu pa je bila ustanovljena nemško-hrvaška razmejitvena komisija. Mejo so Nemci zavarovali z žično ograjo in minskimi polji. Na najbolj izpostavljenih mestih so postavili dva metra visoko pleteno ograjo, na vrhu katere je bila bodeča žica. Za njo so po tleh položili dva do tri metre na široko zverženo bodečo žico. Poleg tega so postavili številne stražne stolpe in bunkerje ter skopali strelne jarke, katerih ostanki so v pokrajini vidni še danes. Na mestih, kjer je bil potreben poseben nadzor, so bile tudi obmejne postojanke. Utrjevanje meje se je začelo oktobra 1942, dodatno pa so jo utrjevali od druge polovice leta 1944. Obrambno linijo so pretežno gradili prisilno mobilizirani krajevni prebivalci in prisilno pripeljani delavci. Sama mejna črta je bila označena s številnimi mejnimi kamni (sliki 69 in 70), ki jih je bilo skupaj prek dva tisoč. Ti so danes lepo ohranjeni na grebenu Maclja, kjer jim lahko sledimo na vsakih 50 metrov in danes na tem območju predstavljajo edine razmejitvene oznake med Slovenijo in Hrvaško.

Samo prehajanje meje je bilo mogoče zgolj ob zastraženih mejnih prehodih, kar je za krajevno prebivalstvo, med katerimi so bili številni dvolastniki, predstavljalo veliko težavo v vsakdanjem življenju.

Mejni prehodi so bili v zgornjem Obsotelju kar »pogosti«, tako jih je bilo na reki Sotli med Dobovcem pri Rogatcu in Podčetrtkom 14, danes pa so le še 4. Kot graničarji so na nemški strani služili predvsem starejši vojaki, pretežno iz Avstrije, ki so mejo nadzorovali v parih.

V Obsotelju je meja predvsem onemogočila dostop do reke Sotle (slika 71) in s tem možnost dostopa do pitne vode (ljudem in živini), vode za pranje, ribolova, v času poletnih suš pa tudi vode za namakanje kmetijskih zemljišč. Da dovoljenja za prehajanje meje niso bila samoumevna, pove podatek, da prisostvovanje na pogrebih in mašnih slovesnostih ter obiski cerkva, sorodnikov in prijateljev na drugi strani meje niso bili zadostni razlogi za izdajo dovoljenj. Kljub zastraženosti meje se je razmahnilo tihotapstvo,

Slika 69: Nemško-hrvaški okupacijski mejni kamni z dobro vidnim napisom NDH, ki še danes stoji v porečju Sotle. Ti mejniki danes predstavljajo edine razmejitvene oznake med Slovenijo in Hrvaško na tem območju.

Slika 70: Evidentiranje mejnih kamnov na terenu. Matija Zorn vnaša koordinate najdenega mejnega kamna.

Slika 71: Prost dostop do reke Sotle v Imenem, pred sodobnim ožičenjem.
Posnetek je nastal spomladi 2017.

ki je bilo posledica velikega pomanjkanja dobrin. Prehod prek minskega polja so največkrat omogočile deske in lestve, žično ograjo so rezali s škarjami za obrezovanje žive meje, podkupovalo pa se je tudi mejne uslužbence.

Največjo nevarnost za krajevno prebivalstvo so predstavljale mine. Zaradi njih je bil otežen prehod do njiv in gozdov, pot do trgovine, zdravnika ali cerkve pa se je zato lahko znatno podaljšala. Otežena je bila tudi paša v obmejnem pasu. Po drugi strani pa so mine predstavljale vir oborožitve za partizane. Mine so številne smrtne žrtve terjale tudi še dlje časa po koncu vojne.

Sliki 72 in 73: 19. aprila 2018 je bilo v Knjižnici Rogaška Slatina v Rogaški Slatini odprtje razstave »Rogaška Slatina kot obmejno mesto Tretjega rajha, 1941–1945«. Pripravili so jo Peter Mikša, Božo Repe ter Daniel Siter (zgornja slika od leve) s sodelavci. Na enajstih panojih (spodnja slika) je bilo mogoče videti in prebrati malo znane zgodbe druge svetovne vojne tega slovenskega zdraviliškega mesta.

Viri in literatura

Arhivski viri

Arhiv projekta »Napravite mi to deželo nemško ... italijansko ... madžarsko ... hrvaško! Vloga okupacijskih meja v raznarodovalni politiki in življenju slovenskega prebivalstva«. Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 1602, Deželni svetnik okrožja Celje

AS 1851, Glavni štab narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Slovenije, 1941–1945

AS 1827, Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta

HR-HDA – Hrvatski državni Arhiv, Zagreb

HR-HDA-227 Ministarstvo vanjskih poslova Nezavisne Države Hrvatske

PA AA – Politisches Archiv des Auswärtigen Amts, Berlin

PA AA Berlin, R 105127

PA AA Berlin, R 105131

PA AA Berlin, R 10513

PA AA Berlin, R 105131

Šolska kronika Osnovne šole I. v Rogaški Slatini (1898–1958)

Šolska kronika OŠ Šmarje pri Jelšah (za obdobje 1941–1945)

Zasebne zbirke

Božo Kolar, Rogaška Slatina.

Ernest Ivić, Slovenske Konjice.

Branko Mikša, Rogaška Slatina.

Robert Reich, Rogaška Slatina.

Objavljeni viri

Izveštaj Kotarske oblasti Varaždin Župskoj redarstvenoj oblasti Varaždin o općim političkim prilikama na području varaždinskoga kotara od 15. do 30. svibnja 1943. godine. V: *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe i socialističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941–1945. Knjiga IV (siječan–svibanj 1943)*. Zagreb: Savjet za izdavanje Građe za povijest NOP-a i socialističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941–1945, 1985.

Izveštaj politkomesara Zagorskoga NOP odreda politkomesaru Druge operativne zone NOV i PO Hrvatske o političkom stanju i radu u odredu, prehrani i zdravlju boraca, te zapažanja o stanju u krajevima kroz koje je odred prolazio. V: *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe i socialističke revolucije u sjevernozapadnoj Hrvatskoj 1941–1945. Knjiga VIII (1. siječanj–15. ožujak 1944)*. Zagreb: Savjet za izdavanje Građe za povijest NOP-a i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941–1945, 1988.

Izveštaj Zapovjedništva 1. oružničke pukovnije Ministarstvu unutrašnjih poslova za razdoblje od 26. prosinca do 11. siječnja 1944. godine. V: *Građa za povijest narodnooslobodilačke borbe i socialističke revolucije u sjevernozapadnoj Hrvatskoj 1941–1945. Knjiga VIII (1. siječanj–15. ožujak 1944)*. Zagreb: Savjet za izdavanje Građe za povijest NOP-a i socijalističke revolucije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj 1941–1945, 1988.

Međunarodni ugovori. Nezavisna država Hrvatska: Međunarodni ugovori, 1941.

Osebni vir

- Gobec Albina, Rogaška Slatina, 12. 12. 2018.
 Feldin Brane, Celje, 6. 3. 2019.
 Halužan Mirko, Hum na Sutli, 23. 10. 2017
 Hederih Jože, Dekmanca, 24. 6. 2017
 Hosner Anton, Trenta, 15. 9. 2017
 Ivić Ivan, Dolnje Brezno, 12. 12. 2018
 Ivić Štefka, Vonarje, 12. 12. 2018
 Košir Milan, Črni vrh, 24. 10. 2015
 Kranjc Emil, Rogatec, 17. 10. 2017
 Krumpak Ela, Rogaška Slatina, 17. 7. 2017
 Mikša Branko, Zalug, 12. 11. 2016
 Petek Vjekoslav, Poredje, 15. 10. in 28. 10. 2017
 Plemenitaš Jože, Rogaška Slatina, 25. 3. 2017
 Unverdorben Marjana, Rogaška Slatina, 22. 8. 2017
 Zbil Jože, Nimno, 25. 5. 2017

Časopisni vir

- Štajerski gospodar*, 17. 5. 1941, let. 1, št. 3, str. 8.
Slovenski narod, 14. 5. 1941, let. 74, št. 110, str. 1.

Literatura

- Bajt, Drago, Vidic, Marko (ur.). *Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana, Nova revija, 2011.
 Celar, Branko. *Slovenija in njene meje*. Ljubljana: Visoka policijsko – varnostna šola, 2002.
 Colić, Mladen. *Takozvana Nezavisna država Hrvatska 1941*. Beograd: Delta-Pres, 1973.
 Ferenc, Tone. Aneksionistična in raznarodovalna politika okupatorjev v Sloveniji. V: *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno 2: Raznarodovanje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010, 95–104.

- Ferenc, Tone. *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno. Razkosanje in aneksionizem*. Ljubljana: Historia: znanstvena zbirka Oddelka za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, 2006.
- Ferenc, Tone. Okupacijski sistemi na Slovenskem. V: *Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno 2: Raznarodovanje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2010, 45–97.
- Ferenc, Tone. Nemška okupacija. V: *Med Bočem in Bohorjem*. Šentjur pri Celju, Šmarje pri Jelšah, Rogaška Slatina: Delavska univerza, 1984, 247–278.
- Ferenc, Tone. Tragedija Slovencev na izselitvenem območju ob Savi in Sotli. V: *Krško skozi čas, zbornik ob 500-letnici mesta*. Krško: Skupščina občine Krško, 1977, 379–446.
- Ferenc, Tone. *Nacistična raznarodovalna politika v Sloveniji v letih 1941–1945*. Maribor 1968.
- Goldstein, Ivo. *Hrvaška zgodovina*. Ljubljana: Slovenska matica, 2008.
- Jogan, Maca, Kržan, Metka. *Bizeljsko 3011 jih je šlo ... II*. Bizeljsko: Krajevna organizacija izgnancev Slovenije, 2014.
- Kostevc, Milan (ur.). *Bizeljsko*. Bizeljsko: Družbeno politične organizacije, Krajevna skupnost, 1976.
- Klanjšček, Zdravko, Ferenc, Tone, Ferlež, Ivan, Mikuš, Metod, Nedog–Urbančič, Alenka, Novak, Jože, Stepančič, Miroslav, Stiplovšek, Miroslav. *Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem: 1941–1945*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1976.
- Marinc, Ivo: Rogatec v času od 1850–1918 in 1941–1945. *Rogatec s kraji Dobovec, Donačka gora, Stojno selo: ob 700 letnici podelitve trških pravic 1283–1983*. Rogatec: Krajevna skupnost Rogatec, 1985.
- Mikša, Peter, Siter, Daniel, Repe, Božo, Vehar, Maja, Zorn, Matija, Flajšman, Božidar, Balkovec, Bojan, Ajlec, Kornelija, Volk Bahun, Manca. Rogaška Slatina kot obmejno mesto Tretjega rajha 1941–1945 <https://okupacijskemeje.si/exhibition02.html> (Dostop 20. februar 2020)
- Mikša, Peter, Zorn, Matija. Rapalska meja: četrto stoletje obstoja in stoletje dediščine. V: *Nečakov zbornik: procesi, teme in dogodki iz 19. in 20. stoletja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2018, 605–641.
- Nartnik, Maruša, Knez, Lea, Mikša, Peter. Življenje Polhograjcev ob meji med nemško in italijansko okupacijo (1941–1945). V: *Domači kraji*. Dobrova: Občina Dobrova-Polhov Gradec, 2019, 94–111.
- Natek, Milan. Posotelje. V: *Enciklopedija Slovenije*, Zv. 9. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995, 168–169.
- Perko, Drago (ur.). *Geografija slovensko-brvaške meje*: Geografsko gradivo za arbitražni postopek za določitev slovensko-hrvaške meje. Ljubljana: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, 2012.
- Repe, Božo, Zorn, Matija, Ajlec, Kornelija, Mikša, Peter. *Mejni kamni, bodeča žica, stražni stolpi in minska polja : življenje ob okupacijskih mejah v Sloveniji, 1941–1945*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2019.
- Repe, Božo. Diplomatsko razkosanje Slovenije med drugo svetovno vojno in določanje meja na terenu. *Zgodovinski časopis*, let. 73, št. 1–2 (2019), 158–192.
- Repe, Božo, *S puško in knjigo. Narodnoosvobodilni boj slovenskega naroda 1941–1945*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2015.
- Rivelli, Marco Aurelio. *Nadžkof genocida: Nadškof Stepinac, Vatikan in ustaška diktatura na hrvaškem v letih 1941–1945*. Mengeš: Ciceron, 2007.
- Siter, Daniel. Reka Sotla kot okupacijska meja med nemškim rajhom in NDH: primer občine Rogaška Slatina. *Kronika*, let. 67, št. 1 (2019), 158–192.
- Teropišč, Tomaž. *Štajerska v plamenih*. Brežice: Posavski muzej, 2012.
- Žnidarič, Marjan. Okupacijska uprava v slovenski Štajerski leta 1941. *Lex localis*, let. 2, št. 1 (2004), 21–43.

Viri in avtorstvo slikovnega gradiva

Slika 1, Avtor fotografije Jakob Prešeren, Muzej novejšje zgodovine Slovenije (MNZS).

Slika 2, MNZS.

Slika 3, MNZS.

Slika 4, Avtor fotografije Lw-Kriegsbericht Penz, MNZS.

Slika 5, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtorji zemljevida Manca Volk Bahun, Rok Ciglič in Matija Zorn.

Slika 6, MNZS.

Slika 7, MNZS.

Slika 8, MNZS.

Slika 9, Avtor fotografije Veit, MNZS.

Slika 10, MNZS.

Slika 11, MNZS.

Slika 12, Avtor fotografije Veit, MNZS.

Slika 13, Avtor fotografije Veit, MNZS.

Slika 14, Muzej novejšje zgodovine Celje.

Slika 15, Arhiv Irene Poharc.

Slika 16, Arhiv Ernesta Iviča.

Slika 17, Arhiv Roberta Reicha.

Slika 18, Arhiv Roberta Reicha.

Slika 19, ARS, AS 1602, Deželni svetnik okrožja Celje, šk. 2, »Schutzhäftlinge und abgeschobene Personen,« 3. 6. 1941.

Slika 20, MNZS.

Slika 21, MNZS.

Slika 22, ARS, AS 1602, Deželni svetnik okrožja Celje, fasc. 175, šk. 154/1064, »Militärein-quarterung,« 1279/41, 13. 10. 1941.

Slika 23, Arhiv Ernesta Iviča.

Slika 24, PA AA Berlin, R 105131, Grenzfestlegung zwisch. Deutschl. u. Kroatien. Niederschrift uber die Festlegung der deutsch-kroatischen Grenze im Gelande von 9. Avgust, 41. Skizze 7.

Slika 25, Politisches Archiv, Berlin.

Slika 26, PA AA Berlin, Kroatien Grenzfestlegung zwischen Deutschland und Kroatien 1941–1943; R 105131.

Slika 27, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtorica zemljevida Manca Volk Bahun.

Slika 28, Arhiv Matije Zorna.

Slika 29, ARS, AS 1602, f. 297, š. 285, Skizze.

Slika 30, Arhiv Božidarja Flajšmana.

Slika 31, Arhiv Božidarja Flajšmana.

Slika 32, MNZS.

Slika 33, Arhiv Božidarja Flajšmana.

Slika 34, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtorica zemljevida Manca Volk Bahun.

Slika 35, ARS, AS 1602, Deželni svetnik okrožja Celje, šk. 2/66, »Gemeinde Hum,« 30. 5. 1941.

Slika 36, ARS, AS 1602, Deželni svetnik okrožja Celje, šk. 3/82, 23. 6. 1941.

- Slika 37, Nezavisna država Hrvatska, Ministarstvo vanjskih poslova. Međunarodni ugovori 1941. Str. 95.
- Slika 38, ARS, AS 1602, Deželni svetnik okrožja Celje, 1941–1945, šk. 149, p. e. 1006, Grenzübergänge für den kleinen Grenzverkehr, 11. 7. 1941; p. e. 1001, III. An der deutsch-kroatischen Grenze; šk. 7, p. e. 157, Niederschrift über die Besprechung über verschiedene Grenzfragen, 16. 10. 1941.
- Slika 39, ARS, AS 1602, Deželni svetnik okrožja Celje, 1941–1945, šk. 149, p. e. 1006, Grenzübergänge für den kleinen Grenzverkehr, 11. 7. 1941; p. e. 1001, III. An der deutsch-kroatischen Grenze.
- Slika 40, Arhiv Ernesta Ivića.
- Slika 41, ARS, AS 1602, Deželni svetnik okrožja Celje, šk. 177/1308, »Grenzkarte.«
- Slika 42, Arhiv Ernesta Ivića.
- Slika 43, Arhiv Matije Zorna.
- Slika 44, Arhiv Matije Zorna.
- Slika 45, Arhiv Matije Zorna.
- Slika 46, Leva slika MNZS.; desna slika avtor fotografije Marko Berkovič.
- Slika 47, Arhiv Ernesta Ivića.
- Slika 48, Arhiv Matije Zorna.
- Slika 49, Arhiv Matije Zorna.
- Slika 50, Arhiv Ernesta Ivića.
- Slika 51, Arhiv Jerneje Ferlež.
- Slika 52, Arhiv Boža Kolarja.
- Slika 53, Mrliška matična knjiga župnije Rogaška Slatina 1941–1945.
- Slika 54, Arhiv Branka Mikše.
- Slika 55, Arhiv Branka Mikše.
- Slika 56, Arhiv Ernesta Ivića.
- Slika 57, Arhiv Roberta Reicha.
- Slika 58, Vir: Teropšič, Tomaž, Kozjanski odred I, str. 191.
- Slika 59, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtorica zemljevida Manca Volk Bahun.
- Slika 60, ARS AS 1851, 64, map. 3, Utrdbena dela na Spodnjem Štajerskem. 6. 12. 1944.
- Slika 61, ARS AS 1851, 64, map. 3, Utrdbena dela na Spodnjem Štajerskem. 6. 12. 1944.
- Slika 62, ARS AS 1851, 64, map. 3, Utrdbena dela na Spodnjem Štajerskem. 6. 12. 1944.
- Slika 63, Arhiv projekta Okupacijske meje, avtorica zemljevida Manca Volk Bahun.
- Slika 64, Arhiv Božidarja Flajšmana.
- Slika 65, Arhiv Matije Zorna.
- Slika 66, Arhiv Matije Zorna.
- Slika 67, Arhiv Mihe Došlerja.
- Slika 68, Arhiv Mihe Došlerja.
- Slika 69, Arhiv Petra Mikše.
- Slika 70, Arhiv Petra Mikše.
- Slika 71, Arhiv Petra Mikše.
- Slika 72, Arhiv Božidarja Flajšmana.
- Slika 73, Arhiv Božidarja Flajšmana.

Summary: Life on the border: Rogaška Slatina and Obsotelje as the southeastern border of the German Reich (1941-1945)

The present-day border between Slovenia and Croatia was the most southeastern border of the German Reich during World War II. The course of the border between Germany and the newly formed Independent State of Croatia was roughly determined in May 1941 by an interstate agreement, while a German-Croatian Delimitation Commission was set up to determine the border in the field. The Germans secured the border with a wire fence and minefields. At the most exposed sites, a two-meter high fence with barbed wire on top was erected. Behind the fence, they laid a two to three meters wide concertina fence, erected guard towers and bunkers, and dug trenches - the remains of which are still visible in the landscape today. Border posts were also located in places where special surveillance was needed. The fortification of the border began in October 1942 and was further enforced in the second half of 1944. The defense line was mainly built by forcibly mobilized locals.

The border was marked by numerous boundary stones that totaled over two thousand. They're still well preserved on the Macelj ridge, where they can be seen every 50 meters, representing the sole demarcation between Slovenia and Croatia in this area. Crossing the border was only possible at the official crossings, which posed a major problem for everyday life for the local population, many of whom owned land on both sides of the border. In parts, these crossings were quite „frequent“, namely fourteen on the river Sotla between Dobovec pri Rogatcu and Podčetrtek, while only four remain today. On the German side, older, mostly Austrian soldiers served as border guards, patrolling in pairs.

In Obsotelje, the border primarily prevented access to the Sotla River, and thus to the drinking water, both to people and livestock, washing water, fishing, and irrigation water during summer droughts. The fact that border permits were not taken for granted, indicates that attending funerals and religious ceremonies, or visiting churches,

relatives and friends on the other side of the border were not sufficient reasons for issuing a permit. Despite border security, smuggling was widespread as a result of a large shortage of goods. The passage through the minefield was mostly made possible by boards and ladders, while the wire fence was cut with hedge trimmers. Border guards were often bribed.

Mines posed the greatest danger to the local population. They made it difficult to access fields and forests, while routes to shops, doctors and churches were significantly longer. Grazing in the border zone was also hindered. On the other hand, mines were a source of armament for the partisans. Many lives were claimed by mines even after the war.

Kazalo osebnih imen

A

Abel, Viljem 49
Ajlec, Kornelija 13, 17

B

Bajt, Drago 33
Balkovec, Bojan 42
Belcer, Anton 24
Berkovič, Marko 6
Brežinšek, Ludvik 25

C

Carstanjen, Helmut 48
Celar, Branko 17, 18
Ciglič, Rok 6
Colič, Mladen 18

D

Dorfmeister, Anton 30

F

Feldin, Brane 93
Ferenc, Tone 9, 17, 21–22, 29, 36
Ferlež, Jerneja 6
Flajšman, Božidar 42

G

Gobec, Albina 6, 85
Goldstein, Ivo 31

H

Halužan, Mirko 6, 68
Hederih, Jože 6, 8, 36, 55, 68–69, 70,
72–73, 75, 85, 91
Himmler, Heinrich 19, 36
Hitler, Adolf 7, 14, 17–18, 25, 80
Högler, Fritz 30
Hosner, Anton 6, 64

I

Ivić Antun 74
Ivić Franjo 76
Ivić, Ernest 6
Ivić, Ivan 6, 69, 73, 74
Ivić, Štefka 6, 54, 56, 72–73, 92–93

J

Jogan, Maca 36

K

Kamphoevener, Kurt von 31–32, 35–36
Karadordević, Pavel 7
Kasche, Sigfried 31–32, 50
Kavčič, Domen 6
Klanjšček, Zdravko 7, 59, 80
Knez, Lea 64
Kolar, Božo 6
Komac, Jernej 6
Komarek, Robert 30, 48

Konovšek, Tjaša 6

Körbitz, Adolf 48

Kostevc, Milan 73

Košir, Milan 6, 64

Krajnc, Emil 6, 65, 71, 91, 93

Krumpak, Ela G. 6, 70, 71, 89

Kržan, Metka 36

Kvaternik, Slavko 31

L

Lorković, Mladen 31–32, 50

M

Madjar, Tadej 6

Marić, August 31–32, 47

Marinc, Ivo 48

Miglitsch, Herbert 25, 28–29, 30

Mihanović, Antun 47

Mikša, Branko 6, 42, 63–64, 69, 75, 85,
91–93

Mikša, Franjo 76

Mikša, Peter 6, 8, 13, 17, 36, 42, 96

Mussolini, Benito 11

N

Nartnik, Maruša 6, 64

Natek, Milan 17, 25

Neckermann, Herman 25, 30

P

Pavelić, Ante 31, 46

Pečnik, Niko 36

Petek, Vjekoslav 6, 64, 65, 68

Plemenitaš, Jože 25, 29

Poharc, Irena 6

Poljanec, Nani 6

R

Reich, Robert 6

Repe, Božo 6–9, 13, 17, 42, 96

Ribbentrop, Joachim von 35

Rivelli, Marco Aurelio 31

Rossmann, Hermann 48

Rupnik, Leon 8

S

Siter, Daniel 6, 45, 47–49, 51–52, 55–56,
64, 67, 82, 96

Smiljanić, Ivan 6

T

Teropšič, Tomaž 73

U

Učesanek, Gustav 25

Uiberreither, Siegfried 14–15, 22

Unverdorben, Marjana 6, 55, 69

V

Vidic, Marko 33

Volk Bahun, Manca 6

W

Weisheit, Otto 30

Welle, Alojz 56

Wolf, Josef 30

Z

Zbil, Jože 6, 67, 68, 71, 86

Zorn, Matija 6, 8, 13, 17, 64, 94

Ž

Žnidarič, Marjan 22